

บทที่ 2

วิวัฒนาการฟิกฮุนิพนธ์ในปัตตานีกับชีวประวัติของท่านชัยคุมุหัมมัด บิน อิสมาอีล ดาวูด อัลพะฎอนีย์

2.1 - ความหมายฟิกฮฺ ประเภทของฟิกฮฺ และแหล่งที่มาของฟิกฮฺ

2.1.1 ความหมายฟิกฮฺเชิงภาษา

คำว่า ฟิกฮฺ มาจากรากศัพท์ ฝะกิสะ ยัฟเกาะฮฺ ฟิกฮัน แปลว่า ความเข้าใจ เช่นเดียวกับ อะลิมะ ฆะอะละมุ อิลมัน แปลว่า ความรู้ อัลกุรอานและอัลหะดีษได้สนับสนุนความหมายนี้ ซึ่งอัลลอฮฺได้ตรัสว่า

﴿ وَمَا كَانِ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَآفَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَآئِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ﴾ (التوبة : 122)

ความว่า ไม่บังควรที่บรรดาผู้ศรัทธาจะออกไปสู้รบกันทั้งหมดทำ
ไม่ว่าแต่ละกลุ่มในหมู่พวกเขาจึงไม่ออกไปเพื่อหาความเข้าใจใน
ศาสนาและเพื่อจะได้ตักเตือนหมู่คณะของพวกเขาเมื่อพวกเขาได้
กลับมายังหมู่คณะของพวกเขาโดยหวังว่าหมู่คณะของพวกเขาจะ
ได้ระมัดระวัง (al-Taubah : 122)

และอีกอายะฮฺอัลลอฮฺได้ตรัสว่า

﴿ قَالُوا يَشْعَبُ مَا نَفَقَهُ كَثِيرًا مِّمَّا تَقُولُ وَإِنَّا لَنَرُكَ فِينَا ضَعِيفًا
وَلَوْلَا رَهْطُكَ لَرَجَمْنَاكَ وَمَا أَنْتَ عَلَيْنَا بَعِزٌّ ﴾ (91 :)

ความว่า พวกเขากล่าวว่า โอ้ ชุฮัยบะฮฺ เราไม่เข้าใจส่วนมากที่ท่าน

กล่าว และแท้จริงเราเห็นว่าท่านเป็นคนอ่อนแอในหมู่พวกเรา ถ้ามี
ใช้เพราะครอบครัวของท่านแล้ว เราจะเอาหินขว้างท่าน และท่าน
ก็มีได้เป็นผู้มีเกียรติเหนือพวกเรา (Hud: 91)

นอกจากนี้มีหะดีษนบี ได้กล่าวว่า

(197 :) ((—))

ความว่า ผู้ใดก็ตามที่อัลลอฮฺทรงมีความประสงค์ ที่จะให้เขาเป็นคน
ที่ประเสริฐสุด พระองค์จะทำให้เขาเข้าใจในศาสนา (al-Bukari : 197)

จากทั้งสองอายะฮฺ และหะดีษที่ขีดเส้นใต้ของคำว่า ในอายะฮฺแรก และมีคำว่า
ในอายะฮฺที่สอง และคำว่า ในหะดีษที่รายงานโดยบุคอรี ซึ่งต่างก็ให้ความหมายกับคำ
เหล่านั้นว่า เข้าใจ ดังนั้นฟิกฮฺในทางภาษานั้นหมายถึง ความเข้าใจ

ส่วนความหมายฟิกฮฺในเชิงวิชาการคือท่านอิมามซาฟิฮฺได้นิยามฟิกฮฺว่า

" "

ความว่า ศาสตร์ที่เกี่ยวกับศาสนบัญญัติที่มีลักษณะกำหนดพฤติกรรม
ที่ได้มาโดยการแสวงหาจากหลักฐานที่มีลักษณะรายละเอียด

2.1.2 ประเภทของฟิกฮฺ

กฎหมายอิสลามที่อัลลอฮฺได้ทรงประทานแก่ศรัทธาชนมีความสมบูรณ์และมี
ความสำคัญอย่างมากต่อการดำเนินชีวิตทั้งในโลกดุนยาและโลกอะคีเราะฮฺซึ่งสามารถจำแนก
ประเภทต่าง ๆ ได้ดังต่อไปนี้ (al- Ghazali , 1997 : 1 / 15)

- 1 .บทบัญญัติที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ ระหว่างมนุษย์กับอัลลอฮฺ (ﷻ)เรียกว่าฟิกฮฺ
อัล อิบาดัต () หรือบทบัญญัติเกี่ยวกับ ศาสนพิธี
- 2 . บทบัญญัติที่กล่าวถึง ความสัมพันธ์ทางกฎหมายอิสลาม ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน
เรียกว่าฟิกฮฺ อัลมุอามะลาต () หรือบทบัญญัติเกี่ยวกับนิติสัมพันธ์
- 3 .บทบัญญัติที่กล่าวถึง เกี่ยวกับการแต่งงาน และครอบครัวเรียกว่า ฟิกฮฺ อัลมุนา
กะหาต() หรือบทบัญญัติเกี่ยวกับครอบครัว และมรดก

4 . บทบัญญัติที่กล่าวถึงเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางกฎหมายอิสลามระหว่างประชาชนกับฝ่ายการปกครองเรียกว่า ฟิกฮ์ อัลอูญาฮฺ() หรือ กฎหมายอาญา

2.1.3 แหล่งที่มาของฟิกฮ์

แหล่งที่มาของกฎหมายอิสลามทุกมัซฮับได้มีความเห็นพ้องกันว่าอัลกุรอานและอัลสุนนะฮ์นั้นเป็นแหล่งที่มาของกฎหมายอิสลาม ส่วนอิจญ์มาอ์และกียาสอุละมาอ์ส่วนใหญ่ยอมรับว่าเป็นแหล่งที่มาของกฎหมายอิสลาม อย่างไรก็ตามมีนักกฎหมายอิสลามเห็นว่าแหล่งที่มาของกฎหมายอิสลามมีมากกว่านี้ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้ (อิสมาแอ อาลี, 2546 : 4) คือ

- 1 . อัลกุรอานคือ คัมภีร์ที่มาจากอัลลอฮ์ที่พระองค์ทรงประทานแก่ท่านเราะสูลมูฮัมมัด ซึ่งได้รับการรายงานจากผู้รายงานมากมาย และการอ่านกุรอานนั้นเป็นอิบาตะฮ์อย่างหนึ่ง
- 2 . อัลสุนนะฮ์คือ สิ่งที่มาจากท่านเราะสูลไม่ว่าจะเป็นคำพูด การกระทำหรือการยอมรับ
- 3 . อัลอิจญ์มาอ์คือ มติเอกฉันท์ของบรรดามุญาตะฮิดของประชาชาติเราะสูลมูฮัมมัดภายหลังจากที่ท่านได้กลับสู่ความเมตตาของอัลลอฮ์ ในแต่ละยุคแต่ละสมัยในเรื่องใดเรื่องหนึ่งซึ่งมีฐานะเทียบเท่าด้วยบทแม้ว่าไม่มีด้วยบท
- 4 . อัลกียาสคือ การผนวกสิ่งที่ไม่มีความชัดแจ้งกำหนดบทบัญญัติเข้ากับสิ่งที่มีด้วยบทกำหนดบทบัญญัติ เพราะสิ่งทั้งสองมี อิลละฮ์ (สาเหตุ) ของการกำหนดบทบัญญัติเหมือนกัน
- 5 . อัลอิสติฮฺซานคือ การเปลี่ยนข้อชี้ขาดของปัญหาหนึ่ง จากข้อชี้ขาดของปัญหาที่คล้ายคลึงกัน ไปสู่ข้อชี้ขาดอื่น โดยมีเหตุผลหรือหลักฐานที่หนักแน่นกว่า
- 6 . อัลอูรฟือคือ เป็นการกำหนดบทบัญญัติโดยการใช้จารีตประเพณี ซึ่งเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปและไม่ขัดกับด้วยบท

2.2 วิวัฒนาการฟิกฮ์ตั้งแต่ยุคเราะสูลมูฮัมมัด(ﷺ) จนถึง ยุคมุกออลิด

กฎหมายอิสลามที่ประทานแก่ท่านเราะสูลมูฮัมมัด ﷺ เพื่อเป็นกรอบในการดำเนินชีวิตของประชาชาติของท่านนั้น เป็นกฎหมายฉบับสุดท้ายที่ถูกประทานจากอัลลอฮ์ ซึ่งเป็นกฎหมายที่สมบูรณ์ครอบคลุมในสิ่งที่มนุษย์ประจักษ์และยังมิได้ประจักษ์ เมื่อกำหนดบทบัญญัติจากอัลกุรอานและสุนนะฮ์ได้สิ้นสุดลง พร้อมกับท่านเราะสูล ﷺ ได้กลับสู่ความเมตตาของอัลลอฮ์

ในขณะที่ปรากฏการณ์ต่างๆยังไม่สิ้นสุดลง ข้อกฎหมายใหม่ๆยังมีปรากฏให้เห็น จึงจำเป็นต้องศึกษาและวิเคราะห์ เกี่ยวกับปรากฏการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้

ด้วยประการดังกล่าววิวัฒนาการของกฎหมายอิสลามจึงค่อยประจักษ์ตามสภาพของสังคม ตามยุคต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

2.2.1 ยุคเราะสูล (ﷺ) เริ่มตั้งแต่ถูกแต่งตั้งเป็นเราะสูลจนถึงปี ฮ.ศ. 11

อัลลอฮฺทรงประทานเราะสูลมูหัมมัดﷺเป็นผู้เผยแผ่กฎหมายอิสลามแก่มวลมนุษย์ เพื่อพวกเขาจะได้เรียนรู้ข้อกำหนดในกฎหมายอิสลาม กฎหมายอิสลามในยุคของท่านเราะสูลมูหัมมัดﷺนั้นมีความสำคัญที่สุด ทั้งนี้ท่านเราะสูลจะไม่พูด นอกจากสิ่งที่อัลลอฮฺทรงอนุญาตและประทานวะฮฺยู¹เท่านั้น อัลลอฮฺได้ตรัสในอัลกุรอานว่า

﴿ وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ ۗ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ ۗ ﴾ (النجم : 3-4)

ความว่า : และเขามีได้พูดตามอารมณ์ สิ่งที่เขาพูดนั้นมีใช้อื่นใดนอกจากเป็นวะฮฺยูที่ถูกประทานลงมา (al-Najm : 3-4)

จากอายะฮฺกุรอานข้างต้นแสดงให้เห็นชัดเจนว่าอัลกุรอานถูกประทานลงมายังท่านเราะสูลมูหัมมัดนั้นเป็นวะฮฺยู ฉะนั้นสิ่งที่ท่านเราะสูลพูด ปฏิบัติ และเชิญชวนนั้นมาจากอัลกุรอานทั้งสิ้น ด้วยบทกฎหมายอิสลามทุกบทจึงมีความสมบูรณ์ ดังอัลลอฮฺได้ตรัสในอัลกุรอานว่า

﴿ الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ

الْإِسْلَامَ دِينًا ﴾ (المائدة : 3)

ความว่า วันนี้ข้า (อัลลอฮฺ) ได้ให้ความสมบูรณ์แก่พวกเจ้าแล้ว ซึ่งศาสนาของพวกเจ้า และข้าได้ให้ความเพียบพร้อมแก่พวกเจ้าครบถ้วนแล้วซึ่งความกรุณาเมตตาของข้าและข้าได้เลือกอิสลามให้เป็นศาสนาแก่พวกเจ้าแล้ว (al-Maidah : 3)

จากอายะฮฺอัลกุรอานข้างต้นชี้ให้เห็นว่า อัลลอฮฺได้ทรงประทานกฎหมายอิสลามแก่ประชาชาติของท่านเราะสูลมูหัมมัดมีลักษณะที่สมบูรณ์ทุกประการ

¹ วะฮฺยู คือ สานส์จากพระเจ้า ที่ถูกประทานแก่บรรดาเราะสูล โดยผ่านทูตของอัลลอฮฺ คือ จูบรียล อะลียิสละลาม (Abdullah Falih , 1417 : 24)

อัลลอฮฺทรงประทานกฎหมายอิสลามในช่วงที่ท่านเราะสูลมูหัมมัด ﷺ ฟานักอยู่ที่มักกะฮฺมีความแตกต่างกับลักษณะกฎหมายอิสลามในขณะที่ท่านฟานักอยู่ที่มะดีนะฮฺ กล่าวคือในขณะที่ท่านเราะสูลอยู่ที่มักกะฮฺหรือก่อนอพยพนั้นอัลกุรอานจะถูกประทานลงมามักจะกล่าวถึงการปฏิรูปความเชื่อ การยึดมั่นต่ออัลลอฮฺ โดยปราศจากการตั้งภาคี และการปลุกฝังจรรยาบรรณที่ประเสริฐ ในขณะที่กฎหมายอิสลามที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัตินั้นมีน้อยมาก ส่วนกฎหมายอิสลามที่ประทานลงมาที่มะดีนะฮฺหรือหลังอพยพนั้น เริ่มมีการกล่าวถึงการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมมุสลิม มีกฎหมายที่อธิบายเกี่ยวกับการจัดระบบงานของรัฐทั้งในยามสงบและในยามศึกสงคราม มีการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมกับผู้นับถือศาสนาอื่น ๆ และมีการกล่าวถึงกฎหมายที่เกี่ยวกับทรัพย์สิน เช่น ค่าปรับในการทำผิดคำสาบาน การฆ่าคน และการทำผิดต่อคุณงามความดีของฮัจญ์ ส่วนกฎหมายที่เกี่ยวกับทางแพ่ง ก็มีกฎหมายอิสลามที่ได้กำหนดการซื้อขาย การเช่า การทำสัญญา ล่วงหน้า การร่วมทุน หุ้นส่วน และอื่น ๆ (Abdulhalim Husin , 1958 : 10 , Al- Haj 1992 : 244 – 246)

แหล่งกฎหมายอิสลามในยุคนี้ยึดติดกับสองแหล่งหลักเท่านั้นคือ อัลกุรอาน และอัลหะดีษ (Ubadah , 1980 : 47 / al-Khan , 1984:26) เมื่อเหตุการณ์ใด ๆ เกิดขึ้นหรือมีผู้คนมาถามเกี่ยวกับปัญหาที่จะต้องใช้กฎหมายมาตัดสิน ท่านเราะสูลก็จะรอวะหฺยูจากอัลลอฮฺ แล้วท่านจะตัดสินตามวะหฺยูที่ได้ประทานลงมา แต่ถ้าหากอัลลอฮฺมิได้ประทานวะหฺยูลงมา ท่านศาสนาก็จะใช้การอิจญ์ติฮาดหรือการวิเคราะห์ วินิจฉัยแล้วก็ตัดสิน (al-Turaiqi , 1415 : 32)

ลักษณะเฉพาะของการกำหนดบทบัญญัติในยุคท่านเราะสูล ﷺ

อัลลอฮฺทรงประทานท่านเราะสูลมูหัมมัด ﷺ ซึ่งเป็นเราะสูลท่านสุดท้าย และท่านถูกส่งมาเพื่อมวลมนุษยชาติ ทั้งหญิงและชาย ซึ่งบรรดามนุษย์เหล่านั้นอาศัยอยู่ในแต่ละสังคมที่มีประเพณีและวัฒนธรรม ที่ต่างกัน ดังนั้นคำสั่งสอน กฎเกณฑ์และกฎหมายต่างๆจะต้องตั้งอยู่บนหลักการที่เหมาะสมกับทุกสถานการณ์ การกำหนดบทบัญญัติโดยทั่วไปในยุคของเราะสูล ﷺ จะคำนึงถึงลักษณะต่างๆดังต่อไปนี้(al-Turaiqi ,1415 : 36-49) กล่าวคือ

1) มีความเรียบง่ายและไม่สร้างความยุ่งยาก ()

กฎหมายอิสลามที่ประทานแก่ท่านเราะสูลมูหัมมัด และให้ปฏิบัติตามกฎหมายซึ่งมีลักษณะที่เรียบง่ายและไม่สร้างความยุ่งยาก จึงถือได้ว่าเป็นพื้นฐานของการกำหนดบทบัญญัติของอิสลาม ดังที่ปรากฏในหลายๆโองการของอัลลอฮฺ ﷻ ที่พระองค์ได้ทรงประทานลงมา พระองค์ได้ทรงปฏิเสธการบังคับและความยากลำบากในการปฏิบัติ ดังที่อัลลอฮฺได้ตรัสในอัลกุรอานว่า

﴿ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ﴾ البقرة 286

ความว่า “อัลลอฮ์จะไม่ทรงบังคับชีวิตหนึ่งชีวิตใด นอกจากตาม
ความสามารถของชีวิตนั้นเท่านั้น” (al-Baqarah : 286)

จากอายะฮ์สุรอรานข้างต้น เข้าใจได้ว่า อัลลอฮ์ทรงไม่ปรารถนาให้เกิดความ
ยากลำบากแก่บ่าวของพระองค์ แต่พระองค์ทรงกำหนดกฎหมายที่มวลมนุษย์สามารถปฏิบัติได้
เท่านั้น

2) การผ่อนปรนตามความจำเป็น ()

ลักษณะพิเศษของบทบัญญัติในยุคนี้อีกคือ การกำหนดบทบัญญัติตามเหตุการณ์ที่
เกิดขึ้นแล้วเท่านั้น คือ เมื่อมีเหตุการณ์ใดๆเกิดขึ้นแล้ว ผู้คนก็จะไปถามท่านเราะฮ์ลุส เพื่อให้
ท่านตัดสินในเรื่องนั้นๆ ดังนั้นในช่วงแรกอัลลอฮ์และเราะฮ์ลุส จึงทรงห้ามการตั้งคำถามใดๆในสิ่งที่
ยังไม่เกิดขึ้น

ดังที่อัลลอฮ์ﷻ ได้ตรัสว่า

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَسْأَلُوا عَنَ أَشْيَاءٍ إِن تَبَدَّلَ لَكُمْ

تَسْوُؤُكُمْ وَإِن تَسْأَلُوا عَنْهَا حِينَ يُنَزَّلُ الْقُرْآنُ تُبَدَّلَ لَكُمْ عَفَا

اللَّهُ عَنْهَا وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴾ (101)

ความว่า “โอ้ ผู้ศรัทธาทั้งหลายจงอย่าถามถึงสิ่งต่างๆหากสิ่งเหล่านั้น
ถูกเปิดเผยขึ้น(ถูกบัญญัติให้ปฏิบัติตาม) แล้วมันก็จะก่อให้เกิดความ
เลวร้ายแก่พวกเจ้าและถ้าพวกเจ้าถามถึงสิ่งเหล่านั้นขณะที่อัลกุรอาน
ถูกประทานลงมา มันก็จะถูกเปิดเผยขึ้นแก่พวกเจ้าอัลลอฮ์ได้ทรงอภัย
สิ่งเหล่านั้นแล้ว และอัลลอฮ์ เป็นผู้ทรงอภัย ผู้ทรงหนักแน่น ”

(al-Maidah : 101)

จากอายะฮ์ข้างต้น แสดงให้เห็นว่า อัลลอฮ์ﷻ ทรงห้ามศรัทธาชนทั้งหลาย ถาม
ในสิ่งที่อัลลอฮ์ยังมิได้ทรงห้าม

3) มีความสอดคล้องกับ ประโยชน์ของมวลมนุษย (مسيرة التشريع لمصالح الناس)

บทบัญญัติของอิสลามนั้น ได้กำหนดขึ้นเพื่อเป็นกฎหมายที่เอื้อประโยชน์ของบรรดาป่าวของพระองค์ และเอื้ออำนวยความสุขแก่พวกเขา ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า พระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า

﴿ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ ﴾ (الانبيا 107)

ความว่า “ และเรามีได้ส่งเจ้ามาเพื่ออื่นใด นอกจากเป็นเพื่อ ความเมตตา แก่ประชาชาติทั้งหลาย ” (al- Anbiaa : 107)

จากอายะฮ์ดังกล่าว คำว่า () ความว่า ความเมตตา ซึ่งเป็นคำยืนยันว่า เพื่อให้ เกิดผลประโยชน์แก่มวลมนุษยจริง

4) มีการประทานบทบัญญัติโดยลักษณะวิธีการทยอยที่ละส่วน

(التدرج في تشريع الأحكام)

บทบัญญัติทั้งหมดไม่ได้ถูกบัญญัติขึ้นในเวลาเดียวกันแต่เป็นการบัญญัติทีละขั้น ค่อยเป็นค่อยไป จากน้อยไปสู่ มาก ง่ายไปสู่ยาก ตลอดระยะเวลา 23 ปี เช่น บทบัญญัติว่าด้วยการ ละครหมาดซึ่งในขั้นแรกกำหนดให้ละครหมาดวันละสองเวลาคือเวลาตอนเช้าและตอนเย็น แล้วจึงเพิ่ม เป็นห้าครั้ง หรือการห้ามดื่มเหล้าก็เช่นกันเป็นไปอย่างเป็นขั้นตอนไม่ได้ห้ามเด็ดขาดในคราวเดียว เป็นต้น ซึ่งวิธีการเช่นนี้ทำให้ไม่รู้สึกยากลำบากในการที่จะน้อมรับและปฏิบัติตาม

2.2.2 ยุคคุละฟ่าว์เริ่มตั้งแต่ปี ฮ.ศ. 11 จนถึงปี ฮ.ศ.131

หลังจากท่านเราะสูลมูหัมมัด ﷺ ได้กลับสู่ความเมตตาของพระองค์อัลลอฮ์แล้วต่อมาเป็นหน้าที่ของบรรดาเศาะหาบะฮ์ทั้งเศาะหาบะฮ์รุ่นอาวุโสและรุ่นน้อยที่จะสานต่อเจตนารมณ์ของท่านเราะสูลมูหัมมัด ﷺ ในการอธิบายกฎหมายอิสลามต่อไป วิวัฒนาการของฟิกฮ์ในยุคนี้มีความแตกต่างกับสมัยของท่านเราะสูล

ในยุคนี้อิสลามได้มีการเผยแผ่โดยบรรดาเศาะหาบะฮ์ที่ร่วมสมัยกับท่านเราะสูล ﷺ ซึ่งขยายขอบเขตไปทุกทั่วสารทิศจนสามารถครอบครองประเทศอิรัก ชาม อียิปต์ และประเทศ

² 1. อนุบักร์ปีฮ.ศ. 11 – 13 2. อุมร์ บิน อัลคอกฏอบ ปีฮ.ศ. 13- 23 3. อุษมาน บินอัฟฟาน ปีฮ.ศ. 23 – 35 4. อาลี บิน อาบีฏอลิบ ปีฮ.ศ. 35 – 40(Mustafa Abdurrahman , 1975 : 3)

ในแถบอัฟริกาตอนเหนือ เป็นต้น (อิสมาแอล อาลี , 2545 : 282) ประเทศเหล่านี้มีวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาเป็นเวลานาน เมืองใหญ่ ๆ ในรัฐอิสลามประกอบด้วยวัฒนธรรมและเผ่าพันธุ์ที่หลากหลาย ทำให้เกิดเหตุการณ์ และคคีความที่ไม่เคยเกิดขึ้นในสมัยท่านเราะสูล ﷺ ฉะนั้นเป็นหน้าที่ของบรรดาเศาะหาบะฮ์ที่จะต้องวินิจฉัยหาข้อชี้ขาดในกรณีต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเมื่อเกิดกรณีใด ๆ ขึ้นมา

วิธีการแสวงหาบทบัญญัติในยุคเศาะหาบะฮ์ บรรดาเศาะหาบะฮ์จะแสวงหาข้อชี้ขาดจากอัลกุรอาน หากไม่มีในอัลกุรอานพวกเขาจะแสวงหาในอัลหะดีษ ถ้าหากไม่มีในอัลหะดีษพวกเขาจะเรียกประชุมเพื่อหาข้อกำหนดต่อไป ท่านมัฆนูน บิน มัซรอน³ () ได้กล่าวว่า ท่านอับูบักร์ได้แสวงหากฎหมายในกุรอาน แต่ถ้าหากไม่มีในกุรอานท่านจะแสวงหาจากหะดีษ หากไม่สามารถตีความกฎหมายจากทั้งสองได้ เขาจะเรียกระดับแก่นนำประชาชนมาประชุม

ต่อมาในสมัยเคาะลีฟะฮ์อุมัยยะฮ์ท่านแสวงหากฎหมายตามการปฏิบัติของอับูบักร์ และท่านจะแสวงหากฎหมายที่ได้รับการตีความจากในสมัยอับูบักร์ แต่ถ้าหากไม่มีท่านก็จะเรียกผู้ชุมนุมชนมาประชุมเพื่อหาข้อกำหนดต่อไป (al-Turaiqi , 1415 : 95)

แหล่งที่มาของกฎหมายอิสลามในยุคนี้คือ อัลกุรอาน อัลหะดีษ และความคิดเห็นหรืออิจญติฮาดของบรรดาเศาะหาบะฮ์ การอิจญติฮาดของเศาะหาบะฮ์ที่มีความเห็นพ้องกันถือว่าเป็นมติเอกฉันท์ หรือเรียกว่าอิจญ์มาอันนั่นเอง (kadari Bak : n.d. / 154 , al-Khan , 1998:57)

ต่อมาเมื่อบรรดาเศาะหาบะฮ์รุ่นอาวุโสได้สิ้นสุดลง กฎหมายอิสลามก็อยู่ภายใต้บทบาทของบรรดาเศาะหาบะฮ์รุ่นน้อยและนักกฎหมายในยุคราชวงศ์อุมัยยะฮ์⁴ ซึ่งเป็นผู้สานต่อจากบรรดาเศาะหาบะฮ์รุ่นอาวุโส

³ มัฆนูน บิน มัซรอน อับู อัยยูบ เกิดปี ฮ.ศ. 37 ท่านถูกไต่ตัวเป็นอิสระหลังจากที่ท่านเป็นทาสของสตรีคนหนึ่งในเมืองกูฟะฮ์ ท่านเป็นผู้รู้และนักกฎหมายที่มีชื่อเสียงคนหนึ่ง ต่อมาในยุคอุมัยยะฮ์ บิน อับดุลอาซิซ เป็นเคาะลีฟะฮ์ ท่านถูกแต่งตั้งเป็นผู้พิพากษาแห่งเมืองกูฟะฮ์ และท่านเสียชีวิตเมื่อปี ฮ.ศ. 114 (al - Zirikli , 2002 : 7/ 342)

⁴ อุมัยยะฮ์มีเชื้อสายมาจาก อุมัยยะฮ์ อิบนิ อับดิซซามส์ ซึ่งเป็นบุคคลชั้นแนวหน้าคนหนึ่ง ในชุมชนเผ่ากูเรซของกาลยุคญะฮิลียะฮ์ ต่อมาท่านเราะสูลได้พิชิตนครมักกะฮ์ เขาจึงได้รับนับถือศาสนาอิสลาม มุอาวิยะฮ์ อิบนิ อิบิ สุฟิยาน ที่มาจากตระกูลอุมัยยะฮ์ ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้ปกครองประเทศซามอันได้แก่ ประเทศซีเรีย เลบานอน ปาเลสไตน์ อิสราเอล และจอร์แดนปัจจุบัน ท่านเป็นผู้ที่มีมารยาทที่ดี มีความกล้าหาญ ผู้คนชมชอบในตัวท่านมาก จนในที่สุดท่านได้ดำรงตำแหน่งเป็นเคาะลีฟะฮ์ ตรงกับปี ฮ. ศ. 41 (Ibnukathir,n.d :11/146 -147)บรรดาเคาะลีฟะฮ์ในราชวงศ์อุมัยยะฮ์ที่มีบทบาท มีดังต่อไปนี้

1 . มุอาวิยะฮ์ บิน อิบิ สุฟิยาน ปกครองประเทศ ตั้งแต่ ฮ. ศ . 41 – 60 2 . ยะซีดอิบนิ มุอาวิยะฮ์ ปกครองประเทศ ตั้งแต่ ฮ. ศ . 60 - 643 . มัรวาน อิบนิ อัลหะกัม ปกครองประเทศ ตั้งแต่ ฮ. ศ . 64 – 65 4 . อับดุลมาลิก อิบนิ มัรวาน ปกครองประเทศ ตั้งแต่ ฮ. ศ . 65 – 86 5 . อัลวะลีด อิบนิ อับดุลมะลิก ปกครองประเทศ ตั้งแต่ ฮ. ศ . 86 – 96 6 . สุลัยมาน อิบนิ อับดุลมะลิก ปกครองประเทศ ตั้งแต่ ฮ. ศ . 96 - 997 . อุมัร อิบนิ อับดุลอาซิซ ปกครองประเทศ

กฎหมายอิสลามในยุคนี้มิได้มีความแตกต่างกับยุคของเศาะหาบะฮ์ จริงอยู่ยุคนี้เป็นยุคที่ชาวมุสลิมมีดินแดนครอบครองที่กว้างใหญ่ไพศาล และมุสลิมเริ่มมีความสัมพันธ์กับชาติอื่น ๆ การผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างมุสลิมกับชาติอื่น ๆ ก็ปรากฏชัดขึ้น แต่ผู้นำประเทศเกรงว่าอิทธิพลจากภายนอกจะมีบทบาทเหนือชาวมุสลิม จึงได้กำหนดกรอบการศึกษา และแนวคิดบนพื้นฐานของชาวอาหรับและหลักคำสอนของอิสลามเท่านั้น (อิบรอเฮม ณรงค์รัชยาเขต, 2540 : 34) ดังนั้นแหล่งของกฎหมายอิสลามในยุคนี้คือ อัลกุรอาน อัลหะดีษ และข้อวินิจฉัยจากบรรดาเศาะหาบะฮ์ ซึ่งแหล่งกฎหมายเหล่านั้นล้วนแล้วเคยปฏิบัติในยุคของบรรดาเศาะหาบะฮ์รุ่นอาวุโสมาแล้ว (Abu Zahrah , n.d. : 33)

อย่างไรก็ตามในช่วงปลายของเคาะลีฟะฮ์ในราชวงศ์อุมัยยะฮ์ กฎหมายอิสลามเริ่มมีการอธิบายที่หลากหลายมากขึ้นเมื่อเคาะลีฟะฮ์ อุมร์ บิน अबดุลอาซิซ ได้ตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษา ท่านส่งเสริมนักกฎหมายอิสลาม เพียรศึกษาค้นคว้าทางวิชาการ และท่านพยายามเผยแพร่ความรู้ตามภูมิภาคต่าง ๆ ต่อมาท่านได้ส่งนักกฎหมายอิสลามสิบท่านไปยังแอฟริกาเพื่อทำการสอนกฎหมายอิสลาม นอกจากนั้นท่านได้แต่งตั้งอิบน์ อับี สะมีน เป็นผู้พิพากษาแห่งเมืองกุกุซออีกด้วย (อิบรอเฮม ณรงค์รัชยาเขต, 2540 : 35) จากการทำหน้าที่ให้ความสำคัญกับนักกฎหมายอิสลาม ส่งเสริมการศึกษา และค้นคว้าจนเกิดการศึกษากฎหมายอิสลามตามสถานที่ต่าง ๆ อย่างแพร่หลาย ย่อมมีการอธิบายกฎหมายอิสลามที่กว้างขึ้น และมีความหลากหลายมากขึ้นจึงมีการใช้กฎหมายอิสลามโดยใช้หลักการอิจญ์ติฮาดมาปฏิบัติมากขึ้นอาทิเช่น ท่านได้ยกเลิกภาษีหัวแก่ทุกคนที่เข้ารับนับถือศาสนาอิสลาม การคืนทรัพย์สินที่ยึดมาโดยไม่ชอบธรรมให้กับเจ้าของเดิม มีกฎหมายการฟกขังแก่ผู้กระทำผิดสามวันหลังจากนั้นจึงพิจารณาโทษ ห้ามลงโทษแก่ชาวซิมมีเย่เนื่องจากมิได้จ่ายภาษีที่ดินให้แก่รัฐ มีการกำหนดโทษแก่ผู้ที่ดื่มสุราด้วยการเขียนสี่สิบครั้ง(มะหะมะกอชี กาชอ ,2547 : 48)

บรรดาเศาะหาบะฮ์บางท่านที่มีความเชี่ยวชาญทางด้านกฎหมายอิสลามซึ่งกระจายอยู่ตามเมืองต่าง ๆ มีดังต่อไปนี้(Khallaf ,1366 : 283 , Abdulhalim Husin , 1953 : 104-115) คือ

มะดีนะฮ์

1. ออบูบักร์ อัลศิดดีค เสียชีวิตเมื่อปี ฮ.ศ 13

ตั้งแต่ ฮ.ศ . 99 – 101 8 . อิชาม อิบนิ अबดุลมะลิก ปกครองประเทศ ตั้งแต่ ฮ.ศ . 105 - 1259 . มัรวาน อิบน์ มุหัมมัด ปกครองประเทศ ตั้งแต่ ฮ.ศ . 127 - 132

⁵ ท่านกำเนิดในนครมะดีนะฮ์เมื่อปี ฮ.ศ. 61 เสียชีวิตเมื่อปี ฮ.ศ. 101 ท่านเป็นเคาะลีฟะฮ์ระหว่างปี ค.ศ. 717 – 719 เป็นคนแรกในราชวงศ์อุมัยยะฮ์ที่ถูกเลือกขึ้นมาเป็นเคาะลีฟะฮ์ตามบรรทัดฐานแห่งคุณธรรม และตามแนวทางของอิสลาม (Qahtani , 1418 : 15)

2. อุ้มร์ บิน อัล ค็อฏฏอบ เสียชีวิตเมื่อปี ส.ศ. 23
3. อุษมาน บิน อัฟฟาน เสียชีวิตเมื่อปีส.ศ 35
4. อาอิชะฮฺ บินติ อบิ บักร์ เสียชีวิตเมื่อปี ส. ศ. 58
5. อับดุลลอฮฺ บิน อัมร์ บิน อัลอาศเสียชีวิตเมื่อปีส.ศ. 77

มักกะฮฺ

1. อับดุลลอฮฺ บิน อับบาต เสียชีวิตเมื่อปีส.ศ. 68
2. อะฏอ์ บิน ริบาห์ เสียชีวิตเมื่อปีส.ศ. 114

ญะฮะฮฺ

1. อลี บิน อภิฏอลิบ เสียชีวิตเมื่อปี ส. ศ. 40
2. มัสรูคฺ บิน อัจญะดะฮฺ อัลหัมดานีย์ เสียชีวิตเมื่อปีส.ศ. 63
3. อิบรอฮีม บิน ยาซิด อัล นัคอีย์ เสียชีวิตเมื่อปีส.ศ. 95

บัสเราะฮฺ

1. อะนัส บิน มาลิก เสียชีวิตเมื่อปีส.ศ. 93
2. อุมมุซา อัลอัศอารีย์ เสียชีวิตเมื่อปีส.ศ. 52
3. มุหัมมัด บิน ลีริน เสียชีวิตเมื่อปีส.ศ. 110

ชาม

1. มุอาศ บิน ญาบัด เสียชีวิตเมื่อปีส.ศ. 18
2. อุบาเดฮฺ บินอัศศอมิด เสียชีวิตเมื่อปีส.ศ. 34
3. อุ้มร์ บิน อับดุลอาซิซ เสียชีวิตเมื่อปีส.ศ. 101

อิยิปต์

1. อับดุลลอฮฺ บิน อัมร์ บินอาศ เสียชีวิตเมื่อปีส.ศ. 65
2. อับนุ อัลคัยร์มุรซิด บิน อับดุลลอฮฺ เสียชีวิตเมื่อปีส.ศ. 90

2.2.3 ยุคราชวงศ์อับบาสิยะฮฺ ตั้งแต่ ปีส.ศ. 132 จนถึงปีส.ศ. 656 ตรงกับ ปีค.ศ.

749 – 1258

ราชวงศ์อับบาสิยะฮฺสถาปนาขึ้นเมื่อปี ส. ศ . 132 เมื่อเคาะลีฟะฮฺ มัรวาน อิบ
นุ มุหัมมัด แห่งราชวงศ์อุมัยยะฮฺ เริ่มล่มสลายในปี ส.ศ.132 นับตั้งแต่นั้นมาการปกครองของราชวงศ์
อุมัยยะฮฺได้สิ้นสุดลง และราชวงศ์อับบาสิยะฮฺได้เข้ามามีบทบาทด้านการปกครองอาณาจักรอิสลาม
เป็นเวลานานถึงห้าทศวรรษด้วยกัน

บรรดาเคาะลีฟะฮ์แต่ละท่านของราชวงศ์อับบาซียะฮ์ ถือได้ว่าเป็นเคาะลีฟะฮ์ที่มีความสามารถในการปกครองประเทศ มีการตื่นตัวในด้านวิชาการ มีการส่งเสริมสนับสนุนนักกฎหมายอิสลาม และยังได้ส่งเสริมให้มีการนิพนธ์ตำรากฎหมายอิสลามอีกด้วย จนกฎหมายอิสลามได้รับการพัฒนา สามารถกล่าวได้ว่าเป็นยุคทองแห่งอาณาจักรอิสลาม นอกจากมีการตื่นตัวในด้านวิชาการและสนับสนุนกฎหมายอิสลามแล้ว ยังได้ขยายอาณาเขตตั้งแต่ประเทศสเปน จนถึงประเทศจีน ความกว้างขวางของพื้นที่เหล่านี้ย่อมมีจารีตประเพณีและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ประเพณีวัฒนธรรมบางอย่างจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องดำรงไว้ตราบโคที่ไม่ขัดกับบทบัญญัติศาสนาอิสลาม (Zaidan , 1990 : 119 , al-Khan , 1984 : 71)

กูฟะฮ์ และ บัสเราะห์ นับได้ว่าเป็นเมืองที่มีความเจริญทางการศึกษา ทำให้ผู้คนทุกหัวสารทิศได้หลั่งไหลเข้ามาเพื่อศึกษาหาความรู้ ครั้นเมื่อกรุงแบกแดดถูกประกาศใช้เป็นศูนย์กลางการปกครองแห่งราชวงศ์อับบาซียะฮ์ ประกอบกับผู้ปกครองได้ส่งเสริมทุกกิจการของประชาชน ผลจากการให้ความสำคัญกับการศึกษาและค้นคว้า ทำให้มีนักกฎหมายอิสลามรวมทั้งมัชฮับใหญ่ ๆ ได้ก่อกำเนิดในยุคนี้อย่างมากมาย อาทิเช่นมัชฮับหะนะฟียะ มัชฮับมาลิกียะฮ์ มัชฮับชาฟีอียะฮ์ และมัชฮับหัมบะลียะฮ์ นอกจากนั้นยังมีมัชฮับจากกลุ่มอื่น ๆ เช่นกลุ่มชีอะฮ์ ซัยดียะฮ์ และอิมามียะฮ์ก็มีบทบาทในยุคนี้เช่นกัน (อิสมาแอ อาลี , 2545 : 51) ผู้ปกครองประเทศในยุคนี้ได้ให้ความสำคัญแก่นักกฎหมายอิสลามเป็นอย่างดี บรรดานักกฎหมายอิสลามมีความอิสระทางความคิดอิสระทางด้านวิชาการ จนมีการแต่งตำรา และมีการแปลตำราต่าง ๆ เกิดขึ้นมากมาย มีการบันทึกข้อวินิจฉัยของเศาะหาบะฮ์ และตาบียีน การเขียนตำราอรรถาธิบายอัลกุรอาน และมีการจัดเรื่องของกฎหมายอิสลามเป็นสาขาเฉพาะอีกด้วย (Gad al- Hak , 1995 : 49) กฎหมายอิสลามได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐซึ่งเคาะลีฟะฮ์ในราชวงศ์อับบาซียะฮ์ได้ให้ความสำคัญกับกฎหมายอิสลาม โดยพยายามบริหารประเทศให้สอดคล้องกับนโยบายการปกครองตามหลักของศาสนา มีรายงานว่าครั้งหนึ่ง เคาะลีฟะฮ์ อับดุลอะซีซ อับดุลมาลิก อับดุลมาลิก อับดุลมาลิก อับดุลมาลิก ได้ให้ความสำคัญกับกฎหมายอิสลาม โดยพยายามจะนำตำรา อัลมุวัฎฎะฮ์ () ของอิมามมาลิก มาเป็นธรรมนูญของประเทศ แต่ก็ถูกปฏิเสธโดยอิมามมาลิก เพราะอิมามมาลิกเห็นว่า เศาะหาบะฮ์ได้กระจัดกระจายไปยังหลายพื้นที่ ซึ่งแต่ละคนก็มีการนำคำสอนและมีการปฏิบัติตามความรู้ของตนประกอบกับนักกฎหมายอิสลามในเวลาต่อมาก็ได้มีการประมวลรวมคำสอนเป็นตำรับตำราซึ่งต่างคนต่างก็มีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง ดังนั้นจึงสมควรนำตำราของคนใดคนหนึ่ง มาเป็นกฎหมายของประเทศ (Abdulhalim Hasan , 1953:150)

ต่อมาเคาะลีฟะฮ์ ฮารูน อัลรอชิด ปกครองประเทศตั้งแต่ปีส.ศ. 170 จนถึงปีส.ศ. 193 ได้ขอให้อับดุลมุฮัมมัด⁶ ร่างกฎหมายอิสลามเกี่ยวกับการเงินการคลัง เพื่อเป็นแนวทางในการบริหารการคลังของแผ่นดิน อับดุลมุฮัมมัดได้ตอบรับ และได้นิพนธ์ตำราที่โด่งดังมีชื่อว่า กิตาบุ อัลเคาะรอญญ์ () นอกจากนี้ยังมีเคาะลีฟะฮ์อีกหลายท่านที่พยายามจะนำกฎหมายอิสลามมาบริหารประเทศ(บุคิมัน แชนา , 2549 : 85)

อย่างไรก็ตามนักกฎหมายอิสลามในยุคนี้มีแนวคิดในการอธิบายกฎหมายอิสลามสองแนวคิดด้วยกัน คือ อะหฺลุอัล เราะฮิ (กลุ่มปัญญานิยม) และกลุ่มอะหฺลุ อัลหะดีษ (กลุ่มที่ยึดตัวบทเป็นหลัก) ทั้งสองแนวคิดนี้มีผู้สนับสนุนอาศัยอยู่ตามสถานที่ต่าง ๆ มากมาย อับดุลมุฮัมมัด มีผู้ที่สนับสนุนส่วนใหญ่อาศัยอยู่ที่แถบประเทศอิรัก ส่วนมาลิก ชาฟีอี และอะหฺมัด มีผู้สนับสนุนส่วนใหญ่อาศัยอยู่ที่แถบประเทศทิฆาซ (มักระฮ์ มะดีนะฮ์ และฏอฮิฟ) (al-Turaiqi , 1415 : 233- 235)

นักกฎหมายอิสลามที่มีความเชี่ยวชาญด้านฟิกฮ์และรากฐานที่มาของแนวคิดสายสำนักต่าง ๆ มีดังต่อไปนี้ (al-Turaiqi , 1415 : 248- 279) คือ

1. อิมามอับดุลมุฮัมมัด อับดุลมาน บิน อับยาบิต เกิดเมื่อปีส.ศ.80 เสียชีวิต ปีส.ศ.150 และรากฐานที่มาของแนวคิดสายสำนักของท่านคือ

1. อัลกุรอาน
2. อัลหะดีษ
3. อัลอิญญุม่าฮ์
4. กิยาส
5. ความคิดเห็นของบรรดาสะหะฮาบะฮ์
6. อัลฮิสติฮฺซาน
7. อูर्फ

2- อิมามมาลิก บิน อนัส เกิดเมื่อปีส.ศ.93 เสียชีวิต ปีส.ศ.179 และรากฐานที่มาของแนวคิดสายสำนักของท่านคือ

1. อัลกุรอาน

⁶ อับดุลมุฮัมมัด มีชื่อว่า อะฮฺลุบ อิบดุลอิบรอฮีม อัลกุฟี เกิดเมื่อปี ส.ศ. 113 และเสียชีวิตเมื่อปี ส.ศ. 182 ณ นครมะดีนะฮ์ ประเทศซาอุดีอาระเบีย ท่านเป็นคน ขากจน ดังนั้นมีรายงานว่าอิมามอับดุลมุฮัมมัด เป็นผู้อุปการะในช่วงท่านกำลังศึกษา ท่านเป็นผู้พิพากษาสามยุคคือยุคเคาะลีฟะฮ์อัลมัศดีฮ์ เคาะลีฟะฮ์อัลฮาดิฮ์และเคาะลีฟะฮ์ฮารูนอัลรอชิด (Ubbadah , 1968:165)

2. อัลหะดีษ
3. อัลอิจญ์มาอ์
4. การปฏิบัติตามของชาวมะดีนะฮ์ในยุคก่อน
5. ความคิดเห็นของบรรดาเศาะหาบะฮ์
6. กียาส
7. มะศอลิหฺ อัลมุรตะลัหฺ
8. อัลอิสติหฺसान
9. อุรฟี่

3. อิมามซาฟิอีย์ มุหัมมัด บิน อิดริส ท่านเกิดเมื่อปีส.ศ. 150 เสียชีวิต ปีส.ศ. 204

และรากฐานที่มาของแนวคิดสายสำนักของท่านคือ

- 1.อัลกุรอาน
- 2.อัลหะดีษ
- 3.อัลอิจญ์มาอ์
- 4.กียาส
- 5.ความคิดเห็นของบรรดาเศาะหาบะฮ์
6. อุรฟี่

4.อิมามอะหมัด บิน มุหัมมัด บิน หัมบัล บิน ฮิลาล ท่านเกิดเมื่อปีส.ศ.164 เสียชีวิต

ปีส.ศ. 241 และรากฐานที่มาของแนวคิดสายสำนักของท่านคือ

- 1.ตัวบท(นุศุศ) หมายถึง กุรอานและหะดีษ
2. อัลอิจญ์มาอ์
3. คำวินิจฉัยของบรรดาเศาะหาบะฮ์
4. หะดีษมุรตัด
5. กียาส
6. อุรฟี่

ส่วนตำราทางกฎหมายอิสลามที่มีการนิพนธ์และเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายในยุคนี้(al- Zuhaili , 1409 : 1/ 36 , Abdulhalim Husin , 1953 : 143 – 163) มีดังนี้

มัชอัษหะนะฟี

1. หนังสือ อัลฟิถุฮ์ อัลอักบรฺ () ของท่านอิมามอบูหะนีฟะฮ์ เสียชีวิตเมื่อปีส.ศ. 150
2. หนังสือ อัล คอรรอญุ () ของท่านอบูยูสุฟ ยะอฺูบ บิน อิบรอฮีม เสียชีวิตปีส.ศ. 183
3. หนังสือ มุคตะศร์ อัลกาฟี ของอบูฟิฏลุ อัลมิรวะชี () หรืออัลฮากิม อัชชาหีด เสียชีวิตเมื่อปี ส.ศ. 344 ซึ่งเป็นหนังสือที่รวบรวมจากหนังสือหกเล่มของท่านมุหัมมัด บิน หะสัน เสียชีวิตปีส.ศ. 189 คือ อัลมับศูฏ () อัลชียาต () อัลญามิอุลเศาะฆิร () อัลญามิอุลกะบิร () อัลสิรฺอัลกะบิร () และอัลสิรฺอัลเศาะฆิร ()

มัชอัษมาลิกีย

1. หนังสืออัลมุเคาะนะฮ์ อัลกุบรอหฺ () ของท่านอิมามมาลิก เป็นผู้แต่ง ท่านเสียชีวิตเมื่อปีส.ศ. 179
2. หนังสืออันนะวาอิรฺวัชชียาต () ของท่านอบูมุหัมมัด อับดุลลอฮ์ บิน อิบิซัยดฺ อัลกัยเราะวานียฺ ท่านเสียชีวิตเมื่อปีส.ศ. 386
3. หนังสือ อัลอินศอฟู () ของท่านอิมามอบีอุมร์ยูสุฟ บิน อับดุลลอฮ์ บิน อุมร์ ท่านเสียชีวิตเมื่อปีส.ศ. 463

มัชอัษซาฟีอีย

1. หนังสือ อัลอุม () ของท่านอิมามซาฟีอีย เป็นผู้แต่ง เสียชีวิตปีส.ศ. 204
2. หนังสือ มุคตะศอรฺ อัลกะบิร () ของท่านอบูอิบรอฮีม อิสมาอีล บินยะหฺยา อัลมุฆนียฺ เสียชีวิตปี ส.ศ. 264
3. หนังสือมุคตะศอรฺ อัลมุฆานียฺ () ของท่านอบี อิบรอฮีม อิสมาอีล บิน ยะหฺยา บิน อิสมาอีลอัลมุฆานียฺ เสียชีวิตปีส.ศ. 264

มัชอัษหัมบะลีย

1. หนังสือ อัสนัน ฟิ อัลฟิถุฮ์ () ของท่านอัลอัชรอม อบูบักรฺ อะหฺมัด บิน มุหัมมัด บิน ฮานู อัลเคาะเราะซานียฺ เสียชีวิต ปี ส.ศ. 273

2. หนังสือ อัลมุกตะศอร์ () ของท่านอับดุลกอสิม อุมร์ บิน อัลหุสَيْن อัลคุรกี๊ เสี่ยชีวิต ปีส.ศ. 334

3. หนังสือ อัลมุขนิย () เป็นหนังสือที่อธิบายเพิ่มเติม จากหนังสืออัลมุกตะศอร์โดยท่านอับดุลมุหัมมัด อับดุลลอฮ์ บิน อะหมัด บิน มุหัมมัด บิน กุตามะฮ์ เสี่ยชีวิต ปีส.ศ. 620 นอกจากนี้ยังได้จัดศาสตร์ที่เกี่ยวกับบรรดาธิบายอัลกุรอานให้เป็นเอกเทศหลังจากที่เป็นส่วนหนึ่งของอัลหะดีษ และความเห็นของบรรดาเสาะหาบะฮ์ นักรรดาธิบายอัลกุรอานได้บันทึกการอธิบายอัลกุรอานของ อับดุลอับบาส และอับดุลมุฮัมมัด อูบัย บิน กะอับ จนนหนังสือบรรดาธิบายอัลกุรอานได้ปรากฏขึ้นในเวลาต่อมา เช่น หนังสือบรรดาธิบายของอับดุลญะริร์ อัลญะบะรี (al – Haj , 1992 : 367) นอกจากการการกำเนิดศาสตร์เกี่ยวกับการอธิบายอัลกุรอานแล้ว ก็ยังมีการรวบรวมหะดีษให้เป็นหมวดหมู่อีกด้วยโดยการแยกแยะหะดีษที่เสาะให้หุและแฉะอิฟ เนื่องจากที่หะดีษในยุคก่อนนั้นอยู่อย่างกระจัดกระจาย และนักกรายงานหะดีษอาศัยอยู่ตามสถานที่ต่าง ๆ การรวบรวมหะดีษในยุคนี้เน้นการตรวจสอบเพื่อเกิดความถูกต้อง (Zaidan, 1990 : 120) จากการเกิดตำราบรรดาธิบายอัลกุรอานและบันทึกการรวบรวมสุนนะฮ์ดังกล่าวทำให้วิวัฒนาการของกฎหมายอิสลามได้พัฒนามากขึ้น เพราะนักกฎหมายอิสลามจะได้รับความสะดวกในการที่จะนำมาประกอบการวินิจฉัยกฎหมายอิสลามจากหลักฐานที่ถูกต้องที่ได้มีการประมวลรวมกันแล้วในรูปของตำรา

3.2.4 ยุคลอกเลียนแบบ ฮ.ศ. 656 ตรงกับปี ค.ศ. 1258 จนถึงปัจจุบัน

กรุงแบกแดดภายใต้การปกครองของราชวงศ์อับบาสิย์ จนถึง ปีส.ศ. 656 ช่วงปลายของราชวงศ์อับบาสิย์ ได้ประสบกับปัญหาทางด้านการเมืองและการปกครอง จนเกิดความแตกแยกในหมู่ชาวมุสลิมด้วยกัน ประกอบกับในช่วงนั้นชนชาติมองโกลเข้ามารุกรานในปีส.ศ. 656 และได้ปิดล้อมเมืองแบกแดดเป็นเวลาสิบวัน ผลจากการปิดล้อมเป็นเหตุให้ ราชวงศ์ อับบาสิย์ ภายใต้การนำของ อัลมุตะฮิม บิลลาห์ (al-Mu'tasim Billah) ได้รับความพ่ายแพ้อย่างสิ้นเชิง (Mustafa Abdulrahman : 1968 , 163) จากการล่มสลายของอาณาจักรอับบาสิย์ทำให้การบังคับใช้กฎหมายอิสลามในยุคนี้จึงเสื่อมคลายลง อิทธิพลที่เคยมีในยุคก่อน ๆ ได้ค่อย ๆ เสื่อมคลายลง ขาดนักกฎหมายอิสลามที่สามารถบุกเบิก มีแต่นักกฎหมายอิสลามบางท่านที่พยายามเผยแผ่กฎหมายอิสลามเพื่อสนับสนุนแนวคิดของมัฮัฮับที่ตนเองสังกัดอยู่ จนกลายเป็น การตัดลิศ () หรือเป็นผู้ตามที่ยึดติดกับสำนักกฎหมายอิสลามทั้งสี่มัฮัฮับเท่านั้น (Abdulhalim Husin : 1953 / 182) นักกฎหมายอิสลามในยุคนี้มีการแต่งตำราเฉพาะมัฮัฮับที่ตนเองสังกัดเท่านั้น พวกเขามีความรู้สึก

พอเพียงกับตำราฟิกฮ์ที่บรรดานักกฎหมายอิสลามรุ่นก่อนได้นิพนธ์ขึ้นมา และอบู หะสัน อัล กุรกี ซึ่งเป็นนักกฎหมายอิสลามสังกัดมัซฮับหะนะฟีย์ ประกาศว่า ทุกๆอายุสและหะดีษที่ขัดแย้งกับความเห็นของเรา ถือว่าต้องถูกตีความหรือไม่ก็ถูกยกเลิกไปแล้ว ความยึดถือต่อมัซฮับเข้มแข็งมาก เมื่อมีการออกกฎหมายอิสลามตามมัซฮับใดมัซฮับหนึ่งก็ต้องยึดตามมัซฮับเหล่านั้นเท่านั้น จะเปลี่ยนมัซฮับอื่นไม่ได้ (al – Haj , 1992 : 2/ 432 – 434 , al –Khan ,1998:114)

นอกจากนั้นในยุคนี้ ยังไม่มีการจัดระบบการให้คำพิพากษา(คำวินิจฉัย)ด้วยการกำหนดให้กระทำได้เฉพาะผู้ที่มีความสามารถที่แท้จริงเท่านั้น ทั้งยังไม่มีการกำหนดลงโทษแก่ผู้ที่ฝ่าฝืน จึงมีผู้คนมากมายที่เสนอตัวจะมาทำหน้าที่ในด้านนี้ และผลที่ตามมาคือ มีคำพิพากษามากมายที่มีความขัดแย้งในปัญหาเดียวกัน ซึ่งทำให้ผู้ขอพิพากษาต้องตกอยู่ในภาวะสับสน ด้วยเหตุนี้เอง บรรดานักกฎหมายอิสลามในยุคนี้จึงมีความเห็นว่า สมควรปิดประตูอญูซิดฮาด ผลที่ตามมาคือ การบังคับให้ผู้พิพากษาและมุฟตีย์ (ผู้ให้คำวินิจฉัยประจำรัฐ)ทั้งหลายต้องยึดมั่นมัซฮับทั้งสิ้นเท่านั้น ซึ่งทำให้สังคมอิสลามหยุดยั้งบนความคิดของนักกฎหมายรุ่นก่อน (อิสมาแอ อาลี ,2545 : 57)

จะเห็นได้ว่าความรุ่งเรืองและความเข้มแข็งของฟิกฮ์นั้นขึ้นอยู่กับความเข้มแข็งของรัฐ ยุคที่ผ่านมารัฐอิสลามมีความเข้มแข็งพอที่จะสนับสนุนเกื้อกูลฟิกฮ์ ตลอดจนการนำฟิกฮ์มาประกอบการบริหารทางกฎหมายของประเทศ ซึ่งเป็นแรงจูงใจ และกำลังใจที่ทำให้บรรดามุญเตฮิดินทั้งหลายพยายามวิเคราะห์ วินิจฉัยข้อกฎหมายต่างๆ

จากการยอมรับมัซฮับกันโดยไม่มีเงื่อนไขจนทำให้มัซฮับทั้งสิ้นมีความเข้มแข็งขึ้น ประกอบกับการไม่เอาใจใส่ของนักกฎหมายอิสลามในยุคนี้ ส่งผลให้คุณสมบัติของความเป็นนักกฎหมายอิสลามที่แท้จริงก็ได้สูญหายภายใต้การยอมรับข้อวินิจฉัยของบรรดาอิมามมัซฮับ ประกอบกับมีข้อจำกัดในการใช้สติปัญญา จนในที่สุดกลายเป็นนักกฎหมายอิสลาม ซึ่งเป็นผู้เลียนแบบ มิใช่เป็นผู้บุกเบิก ด้วยประการดังกล่าวบรรดานักกฎหมายอิสลามมีความเห็นว่า สมควรปิดประตูอญูซิดฮาด ผลที่ตามมาคือมีการบังคับให้ผู้พิพากษาและมุฟตีย์ทั้งหลายต้องยึดมั่นในมัซฮับทั้งสิ้น ซึ่งเป็นที่ยอมรับของประชาชาติเท่านั้น ซึ่งมีผลทำให้สังคมมุสลิมยืนหยัดบนความคิดของนักกฎหมายรุ่นก่อน ความจริงบรรดาอิมามมัซฮับเหล่านี้ได้กล่าวว่า ความคิดเห็นของตนเองอาจจะมีความผิดพลาดได้เสมอ เพราะการปลอดจากการผิดพลาดนั้นเป็นของอัลลอฮ์องค์เดียวเท่านั้นและเป็นของศาสดาที่พระองค์ทรงให้การคุ้มครอง(อิสมาแอ อาลี , 2545 : 57)

การยึดติดและความกลัวใค้ล้ต่อสำนักกฎหมายอิสลามดังกล่าวไม่มีอยู่ในยุคมุญาตะฮิดินชั้นนำ แต่ตรงกันข้าม กลับเต็มไปด้วยความสัมพันธ์อันดีต่อกันถึงแม้จะมีความแตกต่างตามความคิด ก็เพียงแต่การโต้แย้งที่ตั้งอยู่บนหลักการให้เกิดยึดต่อกัน และอยู่ในกรอบของจรรยาบรรณของการโต้แย้งที่ดี (ก้อซันลี เบ็ญหมัด , 2547 : 23)

พฤติกรรมของนักกฎหมายอิสลามภายใต้การครอบงำของการตัดกลัดที่เริ่มต้นตั้งแต่ช่วงศตวรรษที่ 4 แห่งฮิจญเราะฮ์ศักราช และยังมีต่อเนื่องจนถึงประมาณศตวรรษที่ 10 แห่งฮิจญเราะฮ์ศักราช อย่างไรก็ตามท่ามกลางการครอบงำของการตัดกลัด ปรากฏว่ามีนักกฎหมายอิสลามที่ปฏิเสธพฤติกรรมการตัดกลัด พวกเขาเรียกร้องให้ผู้มีความรู้ความสามารถให้มีการฮิจญุดิฮาด ผู้ที่มีบทบาทในการปฏิเสธพฤติกรรมการตัดกลัดในยุคนี้คือ

ท่านอิมามอิบนุตุัยมียะฮ์ ท่านเกิดปีส.ศ.661 . และเสียชีวิตปีส.ศ. 728 อิบนุกอยยิม ท่านเกิดเมื่อปีส.ศ.691 เสียชีวิตเมื่อปีส.ศ. 751(al- Haj , 1992 : 457 – 458)

ต่อมาหลังจากนั้นประมาณศตวรรษที่ 12 แห่งฮิจญเราะฮ์ศักราชท่านอิมามอะหมัด บิน ฮับดุลวะฮฮาบ เกิดเมื่อปีส.ศ.1115 เสียชีวิตเมื่อปีส.ศ.1206 แห่งแคว้นหิญาซ ซึ่งท่านได้รับแนวคิดจากท่านอิมามอิบนุตุัยมียะฮ์ ท่านมีความเห็นว่าประชาชาติอิสลามจะเข้มแข็งได้ ก็ต่อเมื่อได้ หวนคืนสู่แนวทางของยุคแรกเท่านั้น (Ubadah , 1968 : 301- 302)

ต่อมาหลังจากนั้นประมาณศตวรรษที่ 13 แห่งฮิจญเราะฮ์ศักราชอิมามอัล เซากานีย์ เกิดเมื่อส.ศ.1172 เสียชีวิต ปีส.ศ. 1250 แห่งเยเมน ท่านได้เรียกร้องให้นำมาใช้อัลกุรอานและสุนนะฮ์ ท่านได้วินิจฉัยข้อกฎหมายอิสลามตามอัลกุรอานและหะดีษ (Ubadah , 1968 : 302)

ปัจจัยที่ทำให้กฎหมายอิสลามเสื่อมคลายลงน่าจะเป็นสาเหตุดังต่อไปนี้

1 . ความล้มเหลวของระบบการปกครองที่ประสบกับราชวงศ์อับบาซีย์ ไม่สามารถที่จะพัฒนาและส่งเสริมความรู้แก่นักวิชาการ และนักกฎหมายอิสลาม จนนักกฎหมายอิสลามไม่ค่อยได้รับการพัฒนาเท่าที่ควร

2 . การที่นักวิชาการในยุคนี้มีการสังกัดสำนักกฎหมายอิสลามโดยยึดอย่างสุดโต่งต่อสำนักใดสำนักหนึ่ง การวินิจฉัยปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น การตีความกฎหมาย และการตัดสินตามแนวคิดเฉพาะของมัซฮับที่ตนเองสังกัดอยู่เท่านั้น หากมีการแต่งตั้งตำราหรือขยายความตำราก็เป็นตำราที่อยู่ในแนวคิดของสำนักเฉพาะเท่านั้น

3 . การจำกัดมิให้ผู้พิพากษา ทำการวินิจฉัยปัญหาที่เกิดขึ้นต่าง ๆ อย่างอิสระรวมทั้งจำกัดขอบเขตในการวินิจฉัย และการตัดสินคดีต่าง ๆ

2.3 การกำเนิดของกฎหมายอิสลามในปัตตานี

ก่อนที่ผู้วิจัยจะกล่าวถึงวิวัฒนาการการนิพนธ์ตำรากฎหมายอิสลาม ผู้วิจัยจะกล่าวถึงการกำเนิดของกฎหมายอิสลามในปัตตานีซึ่งถือได้ว่าเป็นปัจจัยแรกที่น่ามาซึ่งมีการนิพนธ์ตำราทางกฎหมายอิสลามในเวลาต่อมา กฎหมายอิสลามเริ่มเข้ามาในปัตตานีพร้อมกับการเข้ามาของศาสนาอิสลามซึ่งตามรายละเอียดในหนังสือปัตตานีในอดีตและปัจจุบัน ได้เขียนไว้ว่าอิสลามได้เข้ามาในปัตตานีตั้งแต่ศตวรรษที่ 10 และตามประวัติศาสตร์ของรัฐกลันตัน ประเทศมาเลเซีย ก็ได้มีการบันทึกไว้เช่นกันว่าประมาณปีค.ศ. 1150 ได้มีนักเผยแผ่ศาสนาอิสลามผู้หนึ่งจากปัตตานีได้เดินทางไปทำการเผยแผ่อิสลามในรัฐกลันตันในปีดังกล่าวด้วย การเข้ามาของศาสนาอิสลามในปัตตานีในยุคนั้นได้เข้ามาโดยผ่านบรรดานักธุรกิจชาวอาหรับที่มาค้าขายในปัตตานี ซึ่งได้ถือโอกาสในระหว่างการค้าขาย และติดต่อทางธุรกิจ มีการเชิญชวนมารับนับถือศาสนาอิสลาม จนมีชาวปัตตานีหลายคนรับนับถือศาสนาอิสลาม ในขณะที่เจ้าเมืองปัตตานียังไม่ได้รับนับถือศาสนาอิสลามจนกระทั่งระยะเวลาได้ล่วงเลยไปประมาณ 300 ปี เจ้าเมืองจึงรับนับถือศาสนาอิสลาม ประมาณปีค.ศ.1457 (Bashah , 1994 : 49 อ้างในอัสมัน แดอาลี , 2547 : 23) อย่างไรก็ตามการเข้ารับอิสลามของชาวมุสลิมปัตตานีในยุคนั้นพวกเขามีได้ปฏิบัติศาสนกิจได้ทั้งหมด พวกเขารู้จักศาสนาและได้ปฏิบัติตามกฎหมายอิสลามบางประเด็นเท่านั้น ท่านเอ บังนารา (A Bangnara ,1976:8) ได้กล่าวว่า หลังจากกาลยุคสมัยฮินดู ศาสนาอิสลามก็ได้เข้ามายังดินแดนนูซันตารา ในช่วงศตวรรษที่ 11 จนถึงศตวรรษที่ 12 ด้วยหลักคำสอนที่สำคัญ คือ ความศรัทธาต่ออัลลอฮ์ และศาสนาทูตมูหัมมัด แม้ความพยายามปลูกฝังหลักการศรัทธาใหม่ของนักเผยแผ่อิสลามจากดินแดนอาราบีย เพื่อเปลี่ยนแปลงความเชื่อดั้งเดิมของคนมาลาญูซันตารา⁷ ให้มีความศรัทธาในเอกองค์อัลลอฮ์ จะได้รับการยอมรับจากสังคมมาลาญูอย่างแพร่หลายก็ตาม แต่ชาวมาลาญูก็มีอาจจะละทิ้งความเชื่อดั้งเดิมออกไปได้ทั้งหมด พวกเขาให้ความสำคัญกับสรรพสิ่งต่าง ๆ ที่มีใช้พระพุทธรูป ความเชื่อดั้งเดิมของชาวมาลาญูยังคงหลงเหลืออยู่ควบคู่ไปกับความศรัทธาใหม่ที่ได้รับมาจากหลักคำสอนของศาสนาอิสลาม

เจ้าเมืองปัตตานีคนแรกที่ได้รับนับถือศาสนาอิสลาม คือ พญาคุณัณกา ซึ่งสาเหตุที่ท่านรับอิสลามนั้นเนื่องจากว่าท่านได้ล้มป่วย ด้วยอาการกำเริบของโรคชนิดหนึ่งที่หมอทั่ว ๆ ไป ไม่สามารถที่จะรักษาได้ จนระยะเวลาได้ล่วงเลยไปหลายปี โรคเหล่านั้นก็ยังไม่หายไป ครั้นเมื่อ ชัยคุสะอิด บาร์ซีซาร์ หรือโต๊ะปาไซ ซึ่งท่านผู้นี้ดั้งเดิมมาจากประเทศ เยอรมัน และได้อพยพมาสร้างบ้านเรือนแห่งหนึ่งในปัตตานี เรียกว่า หมู่บ้านปาไซ ท่านนี้นอกจากเป็นอูละมาอ์และนักกฎหมายอิสลามแล้วท่านยังมีความรู้เกี่ยวกับการรักษาได้อีกด้วย ท่าน ชัยคุ สะอิด รับอาสาที่จะรักษาเจ้าเมือง

⁷ หมายถึง ประเทศที่มีภาษามลายูเป็นภาษาประจำชาติ เช่น มาเลเซีย อินโดนีเซีย บรูไน และปัตตานี (อัสมัน แดอาลี , 2547 : 69)

ภายใต้เงื่อนไขว่าหลังจากที่รักษาหายแล้ว จะต้องรับศาสนาอิสลาม ซึ่งในเบื้องต้นเจ้าเมืองรับข้อ
เงื่อนไขเหล่านั้น แต่เมื่อรักษาและหายแล้ว เจ้าเมืองผู้นี้ไม่ปฏิบัติตามสัญญาและเงื่อนไขที่วางไว้ จน
เวลาล่วงเลยหลายปีต่อมา โรคเหล่านั้นก็กำเริบขึ้นมาอีก สุดท้ายหลังจากที่ผิดสัญญามาสองครั้ง เจ้า
เมืองทรงเข้ารับนับถือศาสนาอิสลาม จากนั้นท่านได้ทรงเปลี่ยนศาสนาใหม่ เป็นสุลต่านอิสมาอิล
ชาฮู ซุลลีลาฮู ฟีลอาลัม ส่วนบุตรชายคนโตพยาตุกรูปมหายาน ก็เปลี่ยนเป็น สุลต่านมูศอฟฟาร์ ชาฮู
ส่วนบุตรสาวทรงเปลี่ยนเป็น สตีอาอิชะฮู และคนสุดท้ายทรงเปลี่ยนเป็น มันชูร ชาฮู หลังจากที่เจ้า
เมืองปัตตานีรับอิสลามแล้วซึ่งตรงกับปี ค.ศ.1457 ท่านได้แต่งตั้ง ชัยคุ สะอิด ให้ดำรงตำแหน่งเป็น “
คาโต๊ะศรีราชาพะกิส”⁸ มอบหมายให้ทำหน้าที่ให้คำปรึกษาและสอนกฎหมายอิสลามแก่เจ้าเมือง
และประชาชน (A.Bangnara ,1976 : 7-8 ,Ibrahim Shukri , 2002 : 32 ,อัสมัน แดอาลี , 2547 : 23)

ต่อมาในยุคของสุลต่านมูหัมมัดชาฮู(หลานชายของสุลต่านอิสมาอิลชาฮู)เป็นเจ้า
เมืองปัตตานีระหว่างปีค.ศ. 1500-1532 ก็ได้แต่งตั้งชัยคุสะอิด อะลอบบาสีย์ ดำรงตำแหน่งคา
โต๊ะศรีราชาพะกิส ซึ่งเป็นผู้สืบทอดเจตนารมณ์ของชัยคุสะอิด ทำหน้าที่สอนหนังสือในราชวังและ
เป็นที่ปรึกษาด้านกฎหมายอิสลามให้แก่เจ้าเมืองอีกด้วย ต่อมา ในปี ค. ศ 1532 ได้เกิดสงคราม
ระหว่างกองกำลังทหารสยามจากนครศรีธรรมราช กับปัตตานี ส่งผลให้เจ้าเมืองปัตตานีต้องถอย
กำลังเพื่อตั้งหลักชั่วคราวและท่านยังสั่งให้ท่าน วันหุสัยน์ สะนาวิยี่ ซึ่งท่านเป็นอุละมาอ์ท่านหนึ่งใน
สมัยนั้น ให้หนีภัยสงครามที่กำลังเกิดขึ้น ท่านวันหุสัยน์ได้เลือกตะโละมะเนาะ เป็นสถานที่สำหรับ
ใช้เป็นที่อยู่อาศัย และท่านได้ก่อตั้งสถาบันการศึกษาาระบบปอเนาะ⁹ และท่านยังสร้างมัสญิดตะโละ
มะเนาะ หรือมัสญิด วาดี อัลหุสัยน์ เพื่อเป็นสถานที่ปฏิบัติศาสนกิจอีกด้วย (อัสมัน แดอาลี , 2547 :
26) จากการเอาใจใส่ของเจ้าเมืองต่อศาสนาอิสลาม โดยการให้ความสำคัญแก่นักกฎหมายอิสลาม
และได้ยึดกฎหมายอิสลามบางส่วนใช้ในการปกครองประเทศ เริ่มจากที่ได้เชิญชัยคุ สะอิด ชัยคุ
สะอิด และท่านอื่น ๆ เข้ามาเป็นที่ปรึกษาด้านกฎหมายอิสลาม กฎหมายอิสลามจึงได้รับการ
พัฒนายิ่งขึ้น

2.4 วิวัฒนาการฟิกฮุนิพนธ์ในปัตตานีตั้งแต่ปี ค.ศ. 1769 จนถึงปีค.ศ. 2005

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ได้ศึกษาเกี่ยวกับวิวัฒนาการฟิกฮุนิพนธ์ในปัตตานี ซึ่งผู้วิจัยได้
แบ่งยุคของการนิพนธ์ฟิกฮูในรูปแบบดังต่อไปนี้

⁸ คำว่าพะกิส มาจากคำภาษาอาหรับว่า " " แปลว่า ปราชญ์กฎหมายอิสลาม(อัสมัน แดอาลี , 2547 : 24)

⁹ ก่อนหน้านั้นระบบปอเนาะได้เกิดขึ้นแล้ว และเป็นปอเนาะที่เก่าแก่ในพะกอนี้อีกด้วยซึ่งได้เกิดขึ้น ณ หมู่บ้านสะ
นอ ที่ดำเนินการสอนโดยอุละมาอ์ท่านหนึ่งมีชื่อว่า วันมุซา บิน วัน มุหัมมัด ศอลิห์ (Ahmad Fathi 2001 : 16)

2.4.1 ยุคที่ 1 ตั้งแต่ปีค.ศ. 1769 จนถึง 1899

2.4.2 ยุคที่ 2 ตั้งแต่ปีค.ศ. 1899 จนถึงปีค.ศ. 1985

2.4.2 ยุคที่ 3 ตั้งแต่ปีค.ศ. 1985 จนถึง ปัจจุบัน

2.4.1 ยุคที่ 1 ตั้งแต่ปีค.ศ. 1769 จนถึง 1899 (ยุคแห่งความรุ่งเรือง)

วิวัฒนาการของการนิพนธ์กฎหมายอิสลามในยุคนี้เริ่มเกิดขึ้นและมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องกัน ในยุคนี้ระบบปอเนาะก็ได้เพิ่มมากขึ้นจนสามารถผลิตอุละมาอ์และนักกฎหมายอิสลามเพิ่มมากมาย ปีตตานีในยุคนี้เรียกว่ายุคแห่งความรุ่งเรือง โดยเฉพาะในด้านการศึกษาและการเผยแผ่ศาสนาอิสลามจนเป็นศูนย์กลางการศึกษาและการแผ่ขยายของศาสนาอิสลามในย่านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ผู้คนได้พากันมารวมตัวกันที่ปีตตานี เพื่อมาศึกษาเล่าเรียน และร่วมกันผลิตตำราทางศาสนาอิสลาม หรือ กิตาบบัญญาวี¹⁰ ทำให้ปีตตานีกลายเป็นศูนย์กลางแห่งอารยธรรมอิสลาม จนเป็นที่รู้จักของชาวเอเชีย (อารีฟีน บินจิ, 2543 : 32) ประเทศปีตตานี(ฆะฎอนีย์)จัดอยู่ในบรรดาประเทศที่มีบทบาทในการเผยแผ่ศาสนาอิสลามและแต่งตำรากิตาบบัญญาวี เทียบเท่ากับรัฐอาจะ มีนังกะบาวุ สัมบาส สุมบาวา และบันดินประเทศอินโดนีเซีย รัฎกัลดัน และดีอรัังกานู นอกจากนี้อุละมาอ์ปีตตานีที่ได้นิพนธ์ตำราทางกฎหมายอิสลาม ก็ยังมีการนิพนธ์ตำราวิชาเตาหิด ตะเศาะวุฟและตำราอื่น ๆ หลายแขนงวิชาด้วยกันเพื่อใช้ในการเรียนการสอนในระบบปอเนาะตั้งแต่ศตวรรษที่ 19 จนถึงปัจจุบัน(Majlis Agama Islam Kelantan , 1992 : 13)ท่านเอ มาลิกได้กล่าวว่าปลายศตวรรษที่ 18 จนถึงศตวรรษที่ 19 ปีตตานีถือได้ว่าเป็นศูนย์กลางอารยธรรมอิสลามที่มีอุละมาอ์มีบทบาทด้านการนิพนธ์ตำราอิสลามศึกษาจนมีชื่อเสียงและเป็นที่รู้จักกันมิใช่เฉพาะในปีตตานีอย่างเดียว แต่ยังแผ่กระจายไปยังภูมิภาคอื่น ๆ ทั้งแถบประเทศอาหรับ ตุรกี และแอฟริกาใต้ซึ่งต่างก็เคยศึกษากับอุละมาอ์ที่มีสติญิด อัลหะรอม นอกจากนั้นยังมีนักศึกษาจากประเทศศรีลังกา พม่า กัมพูชา เวียดนาม ฟิลิปปินส์ และอีกหลาย ๆ ประเทศบนคาบสมุทรมาลายู ต่างเข้ามาศึกษากับอุละมาอ์ปีตตานีที่ปีตตานี (ฆะฎอนีย์) (MOHD. Zambberri A. Malek , 1994 : 95)ท่านอะหฺมัด ฟัดหฺยี ได้กล่าวในการ

¹⁰ คำว่ากิตาบบัญญาวีในภาษาหมายถึง ตำราหรือหนังสือ และคำว่าญาวีหมายถึงคนชาวที่อาศัยอยู่ในประเทศอินโดนีเซีย แต่อย่างไรก็ตามคำว่าญาวียังหมายถึงชาวมลายูทั้งหมดอีกด้วย เพราะชาวอาหรับในอดีตมักเข้าใจว่า คนที่อาศัยอยู่ในโลกมลายูแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งหมดคือคนชาวดังนั้นตำราที่แต่งโดยคนมลายูด้วยภาษามลายูอักษรอาหรับ จึงถูกเรียกว่า กิตาบบัญญาวี ซึ่งมีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับวิชาการศาสนาอิสลามเท่านั้น เพราะกิตาบบัญญาวีส่วนใหญ่ มักจะเป็นตำราเกี่ยวกับหลักคำสอนของศาสนาอิสลามที่เขียนโดยบรรดานักวิชาการอิสลาม(ไผศอล หนะฮือฮาหวัง , 2542 : 5)

สัมมนา “บทบาทอุละมาอ์ในการศึกษาอิสลามในปัตตานี” จัดโดยมหาวิทยาลัยอิสลามยะลา วันที่ 17 /7/ 2008 ว่า อุละมาอ์ปัตตานีนอกจากได้ทำการสอนในระบบปอเนาะแล้ว ยังมีบทบาทสำคัญในการประพันธ์ตำราเกีตาบหรือที่รู้จักกันมากในนาม “ กิตาบญาวีหรือกิตาบสีเหลือง” จนถึงศตวรรษที่ 20ผลงานประพันธ์กิตาบญาวีของอุละมาอ์ปัตตานีได้ปรากฏเป็นจำนวนมากมายหลากหลายหัวข้อ (มหาวิทยาลัยอิสลามยะลา ,2008 : 8)

ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างนักกฎหมายอิสลามที่มีชื่อเสียงและผลงานประพันธ์ตำราทางกฎหมายอิสลามในยุคนี้มีดังต่อไปนี้คือ

1. ท่านชัยคุ ดาวูด บิน อับดุลลอฮ์ อัลพะฎอนีย์ เกิดในปีฮ. ศ 1190 ตรงกับค.ศ. 1769 และเสียชีวิตเมื่อปีฮ.ศ. 1268 ตรงกับปีค.ศ. 1847 ท่านเป็นผู้รู้ของพะฎอนีย์ระดับต้น ๆ และได้เขียนหนังสือที่เกี่ยวกับกฎหมายอิสลามซึ่งพอสรุปได้ดังต่อไปนี้

1. หนังสือบุมยะตุ อัลกุฎลาบ ลิมูรีดี มะอริพะติ อัลอะหุกาม บิอัศเศาะวาบ ()

หนังสือเล่มนี้เป็นตำราวิชาฟิกฮ์ ที่ว่าด้วยเรื่องอิบาดะฮ์ ชีวิตประวัตินของอิมามชาฟีอี๊ และถือเป็นการกล่าวอ้างเป็นครั้งแรกที่เป็นลายลักษณ์อักษรในโลกมลายูที่เกี่ยวกับชีวิตประวัตินของอิมามชาฟีอี๊ หนังสือเล่มนี้ได้รับการตีพิมพ์หลายต่อหลายครั้งในกรุงมังกะฮ์ อียิปต์ และตุรกี อย่างไรก็ตามในการพิมพ์แต่ละครั้งจะไม่ปรากฏปีที่พิมพ์ (Wan Mohd Shaghir Abdullah ,1990: 57-58)

2.หนังสือมุนยะฮ์ อัลมุศอลลี๊ ()

ท่านได้แต่งในปีฮ.ศ.1242 ซึ่งเป็นหนังสือกฎหมายอิสลามเช่นกันมีเนื้อหาที่เกี่ยวกับการละหมาด(Wan Mohd Shaghir Abdullah ,1990: 78)

3. หนังสือ ฮิดายะตุลอัลมุตะอัลลิม ()

ท่านได้แต่งเสร็จในปีฮ.ศ.1245 เป็นตำราฟิกฮ์ที่สมบูรณ์ครบทุกบทเล่มแรกในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีการตีพิมพ์เป็นครั้งแรกโดยสำนักพิมพ์ อัลมีรียะฮ์ ณ นครมังกะฮ์ ในปี ฮ.ศ. 1312 ซึ่งก่อนจะพิมพ์ก็ได้มีการตรวจทานโดยชัยคอะหุหมัด บินมุหัมมัดซัยน บินมุสฏอฟาและผู้ช่วยที่เป็นลูกศิษย์คนอื่นๆ ตลอดจนหลานคนหนึ่งของชัยคดาวูด นั่นคือ ชัยคดาวูด บินอิสมาอีล อัลพะฎอนีย์ (Wan Mohd Shaghir Abdullah ,1990: 79)

4. หนังสือ ฟุรอุ อัลมะสาอิล ()

ท่านเริ่มเขียนในปี ฮ.ศ. 1254 และเขียนแล้วเสร็จในปี ฮ.ศ.1263เป็นตำราภาษามลายูอาหรับเล่มแรกที่มีรูปแบบถามและตอบ ตำราเล่มนี้เป็นที่นิยมอย่างแพร่หลายแม้กระทั่งปัจจุบัน(Wan Mohd Shaghir Abdullah ,1990: 86)

5. ฟัดหุ อัลมันนาน ()

ท่านแต่งเสร็จเมื่อปี ฮ.ศ.1250 และในปี ฮ.ศ. 1330 บรรดาญาติของซัยคดาอูด อัลพะฎอนีย์ อันประกอบด้วย ซัยค อับดุลลอฮ์ ดาอูด ซัยค มุหัมมัดนุร ดาอูด และซัยค มุหัมมัดดาอูด อัลพะฎอนีย์ ได้ทำการจัดพิมพ์ตำราเล่มนี้โดยใช้สำนักพิมพ์ อัลมิริยะฮ์ ในนครมักกะฮ์ เป็นที่จัดพิมพ์ เนื้อหาจะเริ่มจากเรื่องอะกิละฮ์ ตะเซาฟ และฟิกฮ์ แต่เนื้อหาหลักๆแล้วจะเป็นฟิกฮ์ หนังสือเล่มนี้เป็นงานแปลและขยายความเพิ่มเติมจากมะตันซุบดัตที่เขียนโดยอิบน์ รุสลาน อัล คัมซิกีย์ (Wan Mohd Shaghir Abdullah ,1990: 84-85)

6. อัลญะวาฮิร อัลสะเนียฮ์ ()

ท่านได้เขียนขึ้นที่เมืองกัวลิมูร์เมื่อเวลาเช้าของวันจันทร์ที่16 ญะมาดีฮ์ อัลเอาวัล ปี ฮ.ศ. 1253 เป็นตำราที่มีเนื้อหาสมบูรณ์ในด้านวิชาฟิกฮ์ เล่มหนึ่ง ซึ่งเนื้อหาครอบคลุมทุกบท (Wan Mohd Shaghir Abdullah ,1990: 85)

7.นะฮ์ญุญ อัล รอฆิบีน 1-2(2-1)

แต่งเสร็จเมื่อวันศุกร์ เดือนญะมาดี อัลเอาวัล ปี ฮ.ศ. 1235 ณ นครมักกะฮ์ เนื้อหาในบทนำเป็นเรื่องที่กล่าวถึงหุกมการซื้อขายและเรื่องอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง มีการกล่าวถึงหุกมการทำร้ายร่างกาย การทำสงคราม รวมทั้งการเป็นผู้พิพากษา การฟ้องร้อง การเป็นพยาน ตลอดจนหุกมการปลดปล่อยทาส ตำราเล่มนี้ถือได้ว่าเป็นตำราเล่มใหญ่เล่มหนึ่งมีความหนาถึง 422 หน้า (Wan Mohd Shaghir Abdullah, 1990: 73)

8. ฟัตวาว่าด้วยการซื้อขายกับกาฟิร (فتوى جواليبي دغن أورغ كافر)

ไม่ปรากฏปีที่แต่งและเสร็จ เนื้อหาในตำราเล่มนี้ยังไม่เคยได้รับการกล่าวถึงในหนังสือเล่มอื่นๆ ของท่านและยังไม่ได้รับการตีพิมพ์เช่นเดียวกัน(Wan Mohd Shaghir Abdullah ,1990: 92)

9. หุกมฮัยฎ และอิสติฮาญาฮ์ ()

ค้นพบเมื่อปี ฮ.ศ. 1410 ซึ่งมีอยู่ไม่กี่หน้าเนื้อหาว่าด้วยเลือดประจำเดือนและเลือดผิดปกติของสตรีที่ไม่มีตำราเล่มใดกล่าวไว้อย่างละเอียดมากกว่าเล่มนี้ อย่างไรก็ตามตำราเล่มนี้ไม่เคยได้รับการตีพิมพ์มาก่อน (Wan Mohd Shaghir Abdullah, 1990: 93)

10. สุลัม อัลมุบตะดีฮ์ ()

แต่งเสร็จเมื่อวันที่ 19 เดือนซุลหิจญะฮฺ ปี ฮ.ศ. 1253 ณ นครมักกะฮฺ ตำราเล่มนี้ได้รับการอธิบายขยายความต่อโดยซัยคุ มุหัมมัดนุร บินมุหัมมัด บินอิสมาอีล อัลฟะฎอนีย์(หรือ ซัยคุมุหัมมัดนุร บินซัยคนิหมัดกือจิก อัลฟะฎอนีย์) โดยท่านได้ให้ความเห็นว่าเป็นตำราภาษามลายูที่ได้รับการอธิบายขยายความเล่มแรกโดยได้ตั้งชื่อใหม่ว่า กิฟายะฮฺ อัลมุศตะดีฮฺ สำหรับสำเนาที่หลากหลายของสุลลิม อัลมุบตะดีฮฺ ได้รับการรักษาไว้ที่ศูนย์กลางอิสลาม ประเทศมาเลเซีย ภายใต้รหัส M.I. 62 114 , 176 , 183 , 122 , 187 , 373 , 402 , 475 , 629 , 675 และ 688 (Wan Mohd Shaghir Abdullah, 1990: 85-86)

11. ตุหฺฟะฮฺ อัลรอฆิบีน 1(2-1)

ตำราแต่งเสร็จเมื่อคืนวันพฤหัสบดี ปี ฮ.ศ. 1235 และมีการคัดลอกใหม่โดยมุหัมมัด ญามา ซึ่งอาศัยอยู่ที่ท่าปงเลาตุ รัฎกัลดัน โดยมิได้ระบุวันที่ เนื้อหาจะเป็นเรื่องอาชญากรรมและสิ่งที่เกี่ยวข้อง (Wan Mohd Shaghir Abdullah, 1990: 72)

12. อัลบะฮฺญะฮฺ อัลมัรฎิยะฮฺ ()

แต่งเสร็จเมื่อวันที่ 14 เซาวัลปีฮ.ศ.1259 เป็นตำราที่ได้รับการพิมพ์ควบตำราของท่านอีกเล่มหนึ่งมีชื่อว่า มุนะฮฺตุ อัลมุศอลลีฮฺ เนื้อหาจะว่าด้วยวิธีปฏิบัติศาสนกิจตามผู้นำละหมาด ผู้ที่เป็นมุวาฟิค(ผู้ที่ทำร่วมอ่านฟาติหะฮฺในเราะกะอัตแรกพร้อมกับอิมาม) และผู้เป็นมัศบูค(ผู้ที่ไม่ทำร่วมอ่านฟาติหะฮฺในเราะกะอัตแรกพร้อมกับอิมาม) ส่วนต้นฉบับที่เขียนด้วยมือได้รับการเก็บไว้ที่ศูนย์กลางอิสลามแห่งประเทศไทยภายใต้รหัส M.I. 19 , 136 , 151 , 152 และ244 (Wan Mohd Shaghir Abdullah ,1990: 86)

13. กิสมุ อัลชะกาต บัยนะ อัลอัศนาฟ ()

เนื้อหาเกี่ยวกับการแบ่งชะกาตให้แก่บุคคล 8 จำพวกตามที่อัลกุรอานได้ระบุไว้ซึ่งการแบ่งนี้ทำให้ง่ายแก่การเข้าใจและให้รายละเอียดได้ดี ผลงานชิ้นนี้ยังเป็นผลงานที่เขียนด้วยลายมือ โดยยังไม่ได้รับการตีพิมพ์แต่อย่างใด ตำราเล่มนี้ได้รับการค้นพบเมื่อปีฮ.ศ.1410ตรงกับเดือน เมษายน ค.ศ. 1989 (Wan Mohd Shaghir Abdullah, 1990: 92)

13. ตะอฺลิก อัลละฎิฟ ()

ตำราเล่มนี้เขียนขึ้นในปี ฮ.ศ. 1233 เป็นผลงานเขียนด้วยลายมือที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับเงื่อนไขต่างๆเกี่ยวกับการสร้างมัสญิดเพื่อเป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจในวันศุกร์ของแต่ละหมู่บ้าน ต้นฉบับได้รับการเก็บไว้ที่ศูนย์กลางอิสลามแห่งประเทศไทย ภายใต้รหัส M.I. 15 , 151 , 156 และ 374 ตำราเล่มนี้ได้รับการค้นพบเมื่อต้นปี ค.ศ. 1989 (Wan Mohd Shaghir Abdullah, 1990: 93)

14. อัลศอยคุ วา อัลชะบาอิหฺ ()

ซัยคดาอุด อัลฟะฎอนีย์ เพียงแต่กล่าวถึงวันที่ที่ท่านเขียนว่า เป็นวันพุธ ที่ 10 เดือนเศาะฟัร โดยไม่ระบุปีที่เขียนอย่างชัดเจน ส่วนสถานที่เขียนก็คือ นครมักกะฮฺ เนื้อหาของตำราจะกล่าวถึง บทบัญญัติว่าด้วยการฆ่าสัตว์ การล่าสัตว์ป่า การถูกริบาน และการทำอะกีเกาะฮฺ และเรื่องอื่นๆที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ ตำราเล่มนี้ถูกตีพิมพ์ ที่นครมักกะฮฺ หลายครั้ง รวมทั้งที่อียิปต์ และตุรกีอีกด้วย ส่วนต้นฉบับที่เขียนด้วยลายมือนั้น ได้รับการรักษาไว้ที่ศูนย์กลางอิสลาม ประเทศมาเลเซีย อย่างไรก็ตามในการพิมพ์ แต่ละครั้งจะไม่ปรากฏปีที่พิมพ์ เช่นกัน (Wan Mohd Shaghir Abdullah, 1990: 58)

15. กัยฟิยะฮฺ เศาะละฮฺ ตะรอวีหฺ ()

เป็นต้นฉบับที่อยู่ในสภาพที่ไม่สมบูรณ์ ภายในเล่มจะกล่าวถึงการละหมาดตะรอวีหฺและซิกิรฺ จากนั้นได้กล่าวถึงเงาะรีเกาะฮฺ ฆะฎูรียะฮฺและสามานียะฮฺ การเยี่ยมชมสุสาน ซึ่งได้รับการค้นพบเมื่อปีฮ.ศ.1410 ตรงกับเดือนเมษายน ค.ศ. 1989 (Wan Mohd Shaghir Abdullah, 1990: 68)

16. อีฎอหฺ อัลบาบ ()

เขียนแล้วเสร็จในวันที่ 9 เราะบิอูลเอาวัล ฮ.ศ.1227 ได้รับการตีพิมพ์ หลายครั้งที่นครมักกะฮฺ อียิปต์ และตุรกี เนื้อหาจะเป็นเรื่องการแต่งงาน หรือชีวิตในครัวเรือนนั่นคือ หุกมที่เกี่ยวกับการแต่งงาน (Wan Mohd Shaghir Abdullah, 1990: 69 / Ahmad Fathy, 2002: 33)

17. มอยะฮฺ อัลดักريب ()

เขียนเสร็จในเวลากลางคืนของวันพฤหัสบดีที่ 5 เดือนเศาะฟัร ปี ฮ.ศ. 1229 ชื่อเต็มเป็นภาษาอาหรับคือ() มอยะฮฺ อัลดักريب ฟิ อัลอิรฺษฺ วา อัลตะอฺศิบ เนื้อหาจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับการแบ่งมรดกตามคำสั่งของอัลลอฮฺ (Wan Mohd Shaghir Abdullah, 1990: 70)

18. มอยะฮฺ อัลมะรอม ()

ตำราเล่มนี้แต่งแล้วเสร็จเมื่อวันที่ 5 เดือนเราะมะฎอน ปี ฮ.ศ. 1226 นครมักกะฮฺ และมีการตีพิมพ์ หลายครั้งที่นครมักกะฮฺ อียิปต์ และตุรกี ตำราเล่มนี้เป็นตำราหลักสำหรับผู้ที่ต้องการเดินทางไปประกอบพิธีหัจญ์ และอุมเราะฮฺ ในสมัยก่อน สำหรับต้นฉบับที่เขียนด้วยลายมือไม่ปรากฏที่ศูนย์กลางอิสลามประเทศมาเลเซีย(Wan Mohd Shaghir Abdullah ,1990: 71)

19. นูบชะฮฺ ฟิบายาน ชุรฎู อัลญุมอะฮฺ ()

ตำราเล่มนี้ได้รับการค้นพบเมื่อปีฮ.ศ.1410 ตรงกับ ปี ค.ศ. 1989 เนื้อหาสาระจะว่าด้วยเงื่อนไขของการละหมาดวันศุกร์ ที่ถือว่าใช้ได้ (เศาะห์) (Wan Mohd Shaghir Abdullah, 1990: 93)

20. บุกุฏ อัลมะรอม ()

แต่งเสร็จเมื่อเดือน เราะฎับ ฮ.ศ. 1227 เนื้อหาจะกล่าวถึงการแสดงเจตนาที่ถูกต้องของการละหมาดตามแนวทางของมัซฮับชาฟีอี ต้นฉบับได้รับการเก็บไว้ที่ศูนย์กลางอิสลามแห่งประเทศมาเลเซีย ภายใต้รหัส M.I. 303 โดยระบุเดือนปีที่เขียนว่า เป็นเดือนญะมาดี อัลเอาวัล ปี ฮ.ศ.1286 นอกจากนั้นยังมีรหัส M.I.327และ 615(Wan Mohd Shaghir Abdullah, 1990: 71)

2. ท่านซัยคุ ตูวันมินาล หรือ ซัยนุลอาบิตีน บิน มุหัมมัด อัลพะฎอนีย์ เกิดเมื่อปีฮ.ศ. 1241 ตรงกับปีค.ศ. 1820 และเสียชีวิตเมื่อปีฮ.ศ.1334 ตรงกับปีค.ศ. 1913 ท่านได้เขียนหนังสือที่เกี่ยวกับกฎหมายอิสลามซึ่งพอสรุปได้ดังต่อไปนี้ (Ahmad Fathi , 2001 : 67 -71) คือ

1 หนังสือกัซฟูอัลลิฆามอันอัศอละติอัลอะนาม

()

ท่านได้แต่งเสร็จเมื่อปีฮ.ศ.1310 ซึ่งเป็นหนังสือกฎหมายอิสลามที่มีความสำคัญเล่มหนึ่งที่ค่อนข้างสมบูรณ์ มีเนื้อหาในบทที่หนึ่งเกี่ยวกับกฎหมายอิสลามทั่วไป ส่วนในบทที่สองนั้นมีเนื้อหาเกี่ยวกับมรดกในอิสลาม

2 หนังสือปะคอ มื่อญาคอกัน ฟิดเยาะฮ์สึมบัซซัยัง ดาน ปุวาฮอ อะดัส มัซฮับอะบิหะนีพะฮุ (فدمياتكن فدية سمبهيغ دان فواس اتس مذهب ابى حنيفه)

ท่านแต่งเสร็จเมื่อปีฮ.ศ.1325 ซึ่งเป็นหนังสือที่เกี่ยวกับการชดใช้ละหมาดและการถือศีลอดตามทัศนะอิมามหะนาฟี

3. ท่านซัยคุ นิเดร์ เกิดเมื่อปีฮ.ศ. 1250 ตรงกับปีค.ศ. 1829 และเสียชีวิตเมื่อปีฮ.ศ. 1319 ตรงกับปีค.ศ. 1898

ท่านได้เขียนหนังสือที่เกี่ยวกับกฎหมายอิสลามมีดังต่อไปนี้ (Ahmad Fathi , 2001 : 44 -51) คือหนังสือ มุฮิมมาตุ อัลนะฟาฮิส () พิมพ์ที่โรงพิมพ์ฟิดหุ อัลกะริมมักกะฮุ ประเทศซาอุดีอาระเบีย ซึ่งเป็นหนังสือที่ท่านซัยคุ อับดุลฮะลาม บิน อิดริสได้รวบรวมคำพะตะวาของ ท่านซัยคุ อะหมัด ซัยนีญ์ ตะหุลาน และท่านซัยคุ นิเดร์ แต่งเสร็จเมื่อปีฮ.ศ. 1309 เป็นหนังสือที่เกี่ยวกับเรื่องชากาด การละหมาด การทำฮัจญ์ การถือศีลอด การแต่งงาน และการหย่าร้าง

4. ท่านซัยคุ มุหัมมัด บิน อิสมาอิล ดาญูด อัลพะฎอนีย์ กับผลงานทางวิชาการ ผู้วิจัยจะกล่าวในหัวข้อชีวประวัติของท่าน

5. ท่าน ซัยคุ อะหมัด พะฎอนีย์ เกิดเมื่อปีฮ.ศ.1277ตรงกับปีค.ศ. 1856 และเสียชีวิตเมื่อปีฮ.ศ.1329 ตรงกับปีค.ศ. 1908 ท่านได้เขียนหนังสือที่เกี่ยวกับกฎหมายอิสลามซึ่งพอสรุปได้ดังต่อไปนี้ (Ahmad Fathi , 2001 : 55 -60) คือ

1. หนังสือ อัลพะตะวา อัลพะฎอนียะฮฺ ()

ท่านได้แต่งเสร็จเมื่อปีฮ.ศ. 1327 ซึ่งเป็นหนังสือลักษณะถาม ตอบ โดยที่คำถามทั้งหลายนั้นมาจากผู้ถามที่มาจากหลากหลายพื้นที่ทั้งจากพะฎอนี มาเลเซีย และอื่น ๆ ซึ่งก็จะระบุชื่อของผู้ถาม วัน เดือน ปี ที่ผู้ถามส่งมา ส่วนคำถามส่วนใหญ่เป็นคำถามที่เกี่ยวกับกฎหมายอิสลาม

2. หนังสือ บะฮฺญะฮฺ อัลมุบตะดีน ()

ท่านแต่งเสร็จในปีฮ.ศ.1313 ซึ่งเป็นหนังสือกฎหมายอิสลาม ที่เกี่ยวกับอียิปต์

3. หนังสือ อุนวาน อัลพะลาหฺวะอันฟูวานุ อัสเศาะลาห์ ()

ท่านแต่งเสร็จในปีฮ.ศ.1323 หนังสือเล่มนี้ท่านได้แบ่งเนื้อหาเป็นสามตอนด้วยกัน ตอนที่หนึ่งเกี่ยวกับหลักความเชื่อ ตอนที่สองเป็นเนื้อหาเกี่ยวกับกฎหมายอิสลาม และตอนที่สามนั้นเป็นเนื้อหาเกี่ยวกับตะเศาวฟ

6. ท่าน โตะกลาบอ เกิดเมื่อปีฮ.ศ.1284 ตรงกับปีค.ศ. 1863 และเสียชีวิตเมื่อปีฮ.ศ. 1369 ตรงกับปีค.ศ. 1948 ท่านได้เขียนหนังสือที่เกี่ยวกับกฎหมายอิสลามมีดังต่อไปนี้ (Ahmad Fathi , 2001 : 102 -113) คือ

1 หนังสือฮิดายะตุ อัลสาอิด ฟิบะยานิ อัลมะสาอิด ()

ท่านได้แต่งเสร็จเมื่อปีฮ.ศ. 1316 เป็นหนังสือที่ได้รวบรวมจากหนังสือต่าง ๆ ประมาณสี่สิบเล่ม เนื้อหาส่วนใหญ่เป็นเนื้อหาที่เกี่ยวกับกฎหมายอิสลาม

2 หนังสือ หะดาอิกุ อัลเศาะละวาติ ฟิ อัลเคาะลาวาต วะ อัลญะลาต ()

ท่านได้แบ่งเนื้อหาเป็นสามตอนด้วยกัน ตอนที่หนึ่งเกี่ยวกับหลักความเชื่อ ตอนที่สองเป็นเนื้อหาเกี่ยวกับกฎหมายอิสลาม และตอนที่สามนั้นเป็นเนื้อหาเกี่ยวกับตะเศาวฟ

2.4.2 ยุคที่ 2 ตั้งแต่ปีค.ศ. 1899 จนถึงปีค.ศ. 1985

จากความรู้เรื่องด้านการศึกษากฎหมายอิสลาม วิวัฒนาการการนิพนธ์ตำรากฎหมายอิสลามในยุคนี้ถือได้ว่าเป็นยุคแห่งเริ่มสู่ความหลากหลายด้านทัศนะ นักวิชาการ

กฎหมายอิสลามบางท่านเริ่มมีการแสดงทัศนะที่ไม่เคยปรากฏในยุคก่อน ๆ ผู้วิจัยจะยกตัวอย่างนักกฎหมายอิสลามบางท่านที่มีชื่อเสียงและนิพนธ์ตำราทางกฎหมายอิสลามมีดังนี้

1. โต๊ะครูหัจญีอะหมัด อัลฟุซานีย์ () ท่านเกิดเมื่อปี ฮ.ศ. 1320 ตรงกับปีค.ศ. 1902 ที่รัฐเคดาร์ ประเทศมาเลเซีย บิดาของท่านเดิมที่เป็นชาวดำบลดลือ อ. ยะหริ่ง จ. ปัตตานี ต่อมาทั้งสองคนย้ายถิ่นมาอาศัยอยู่ที่อ.หนองจิก จ. ปัตตานี ต่อมาเมื่อปี ฮ.ศ.1338 ท่านโต๊ะครูหัจญีอะหมัด อัลฟุซานีย์ ไปเรียนหนังสือกับโต๊ะครูปอนะบานา และในปีฮ.ศ. 1342 ท่านเดินทางไปศึกษาต่อ ณ ประเทศซาอุดีอาระเบีย จนกระทั่งเวลาได้ล่วงเลยไปถึง 13 ปี ท่านจึงเดินทางกลับบ้านเกิดที่ปัตตานี และ ปี ฮ.ศ. 1358 ท่านได้เปิดปอนะที่บ้านปูตัน อ. ยะรัง จ. ปัตตานี ท่านเสียชีวิตในปีฮ.ศ.1417 ตรงกับปีค.ศ. 1996(Ahmad Fathi , 2001 : 251)

หนังสือกฎหมายอิสลามที่ท่านได้แต่งมีดังนี้(Ahmad Fathi , 2001 : 237 – 238)คือ

1 หนังสือ ฎะฮ์ริก อัลมัสลัก ฟิ ฎะวะบิ สุอาล มายูฮาตุ อัลชะลาก อิลัยฮิ) (

หนังสือเล่มนี้ท่านได้แต่งเสร็จในปีฮ.ศ.1377 มีเนื้อหาเกี่ยวกับการเชือดสัตว์ตามกฎหมายอิสลามซึ่งท่านได้ชี้แจงถึงปัญหาว่าด้วยไก่ที่เชือดหลังจากที่ถูกรถชนว่าเป็นที่อนุมัติหรือไม่

2 หนังสือเคาะลาเศาะตุ อัลมรัฎียะสุ ()

หนังสือเล่มนี้ท่านได้แต่งเสร็จในปีฮ.ศ. 1390 มีเนื้อหาเกี่ยวกับการจัดงานเลี้ยงเนื่องจากการตาย และในหนังสือเล่มนี้ท่านได้ชี้แจงถึงจุดยืนของท่านในประเด็นเกี่ยวกับการจัดงานอันเนื่องจากการตาย ซึ่งท่านมีทัศนะว่าการปฏิบัติในประเด็นปัญหาดังกล่าวนั้นเป็นสิ่งที่อนุมัติในศาสนาอิสลาม

2. ท่านโต๊ะครูหัจญี อับดุลลอฮ์ บือแนกือบง ชื่อเต็มของท่านคือโต๊ะครูหัจญี อับดุลลอฮ์ บือแนกือบง ท่านเกิดในปีฮ.ศ. 1333 ตรงกับปีค.ศ. 1912 ที่หมู่บ้าน บือแนกือบง อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี ท่านได้เริ่มศึกษากับบิดาของท่านเอง หลังจากนั้นบิดาของท่านได้ส่งท่านไปศึกษาที่ปอนะบะบีร์มิง¹¹ ต่อมาเมื่อปี ฮ.ศ. 1355 ท่านได้เดินทางไปศึกษาต่อ ณ ประเทศซาอุดีอาระเบีย และท่านได้ใช้เวลาศึกษาที่ประเทศซาอุดีอาระเบียเป็นเวลานานถึง 22 ปี จนท่านกลายเป็นผู้รู้(อาลิมี)และกลับบ้านเกิดเมื่อปีฮ.ศ.1377 ท่านได้พัฒนาปอนะด้านการเรียนการสอนจนเป็นที่รู้จักกันของชาวปัตตานีในเวลาต่อมาท่านเสียชีวิตเมื่อปีฮ.ศ.1412 ตรงกับปี ค.ศ. 1991 (Ahmad Fathi , 2001 : 223)

หนังสือกฎหมายอิสลามที่ท่านได้แต่งมีดังนี้(Ahmad Fathi , 2002 : 230 – 238)คือ

1. หนังสือ อัลกะวาकिन อัลน็รอด ฟิร็อคดิ อะฮ์ลิล อัลบิโดอิ วะ อัลอาดาต

¹¹ ปอนะบะบีร์มิงตั้งอยู่ในอำเภอยะหริ่งปัจจุบัน จ.ปัตตานี

()

ท่านได้เขียนหนังสือเล่มนี้เสร็จในปีศ. 1381 เป็นหนังสือที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการต่อต้านสิ่งที่เป็นบิโอะฮุและครุอฟาตโดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นเกี่ยวกับการจัดงานเลี้ยงอันเนื่องมาจากคนตาย ในหนังสือเล่มนี้ท่านโตะครุหัจญ์ อับดุลลอฮฺ บือแนกือบงได้เขียนถึงการต่อต้านสิ่งที่เป็นบิโอะฮุและครุอฟาต โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นปัญหาที่เกี่ยวกับการทำบุญอันเนื่องมาจากคนตาย พร้อมกับอ่านสุเราะฮ์อัลอิคลาสและตะฮฺลีลันเป็นสิ่งที่ต้องห้ามในศาสนาอิสลาม และถ้าหากผู้ตายนั้นมีหนี้สินหรือทายาทที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะแล้ว การเลี้ยงอาหารในลักษณะดังกล่าวถือว่าเป็นสิ่งที่ต้องห้ามอย่างชัดเจน

2. หนังสือ กัซฟู อัลอัศรอร์ ฟิตะฮฺลิก มะนาสิก อัลอับรอร์)

(ท่านแต่งเสร็จเมื่อปีศ.1391 หนังสือเล่มนี้มีเนื้อหาที่เกี่ยวกับการประกอบพิธีหัจญ์ เริ่มตั้งแต่การเตรียมตัวการเดินทาง ไปเยี่ยมมัสญิดคนบี

ต่อมาประมาณในปีศ.1381 วัฒนาการของกฎหมายอิสลามเริ่มมีความหลากหลาย กล่าวคือเมื่อท่านโตะครุหัจญ์อับดุลลอฮฺ บือแนกือบง ได้มีการอธิบายกฎหมายอิสลามที่เกี่ยวกับการจัดงานเลี้ยงอันเนื่องมาจากคนตาย ว่าเป็นบิโอะฮุหมุหฺรอมะฮฺ ท่านได้แต่งหนังสือ “ อัลกะวาบิฏ อันนัรอตฺ ฟิรอตติ อฮฺลิล อัลบิคฺติ วัลอาดาต ” ()

ท่านได้เขียนหนังสือเล่มนี้เสร็จในปี ศ.ศ. 1381 โดยที่ท่านหัจญ์อับดุลลอฮฺ บือแนกือบงได้อ้างหลักฐาน จากหะดีษบทหนึ่งที่รายงานโดยท่านญะรียฺ อิบน์ อับดุลลอฮฺ อัล บัจญุสียฺ กล่าวว่า

))

((

ความว่า พวกเราถือว่าการรวมตัวกันบนบ้านของญาติผู้ตายและมีการเลี้ยงอาหารหลังจากที่ได้ฝังศพเรียบร้อยแล้วนั้น เป็นส่วนหนึ่งของการนียาหะฮฺ

ตำร็ญุหะดีษ

หะดีษข้างต้นนั้นบันทึกโดยอิบน์มาญะฮฺ ในหนังสือ สุนันอิบน์มาญะฮฺ เล่ม 1 หน้า 514 หมวคว่าด้วย ห้ามการรวมตัวที่บ้านญาติของผู้ตายและการเลี้ยงอาหาร)

(หมายเลขหะดีษ 60 สายรายงานจากญะรียฺ บิน บดุลลอฮฺ อัลบัจญุสียฺ และอิมามอะหมัด ในหนังสือ มุสนัด หน้า 524 หมายเลขหะดีษ 6905 สายรายงานจากญะรียฺ บิน อับดุลลอฮฺ อัลบัจญุสียฺ

ระดับของหะดีษ

อัลนะวะวีก่่าวในหนังสืออัลมััจญูอู ว่าเป็นหะดีษที่มีสายรายงานเศาะหีหฺุ (al-Nawawi n.d. :5/286) ท่านมุหัมมัด บิน อาลี บิน มุหัมมัด อัล เสากานีย์ ได้ก่่าว ในหนังสืออัลลัย ลุลญารอ์ () เล่มที่ 1 หน้า 372 เป็นหะดีษที่มีสายรายงานเศาะหีหฺุ

จากหะดีษข้างต้นเข้าใจได้ว่า การเล็งอาหารที่บ้านของญาตีผู้ตายนั้น เป็นนียาหะฮฺุ และนียาหะฮฺุ นั้นเป็นสิ่งที่ต้องห้ามในศาสนาอิสลาม

ต่อมาในปีส.ศ. 1389 ท่านโตะครุหัจญีอะหฺมัด อัลปุธานีย์ และลูกศิษย์ของท่านคือ โตะครุหัจญีอิคฺริส บินหัจญีอิลีหรือบาบอเยะ ดุง และท่านอื่น ๆ มีทัศนะว่าการปฏิบัติและการจัด งานเล็งในวันดังกล่าวนี้มีได้เป็นสิ่งที่ต้องห้ามแต่อย่างใด ซึ่งเป็นทัศนะที่มีความขัดแย้งกับทัศนะ ของท่านโตะครุหัจญีอับดุลลฮฺุ บือแนกือบง และท่านโตะครุหัจญีอะหฺมัด อัลปุธานีย์ ได้เขียน หนังสือ “ เคาะลาเศาะตุอัลมัรฎิยะฮฺุ ” () พิมพ์ที่โรงพิมพ์ ฟุสตะกอ เปรต ปัตตานี

แต่งเสร็จเมื่อปี ส.ศ. 1389 ท่านบาบอเยะได้เขียนหนังสือ “ นี้เป็นคำตอบที่ดีจากคณะกรรมการ อิสลามประจำจังหวัดปัตตานี ” (این بیراف جوافن یغ باکوس درفد سوألن یغ داغ درفد مجلس اکام اسلام جغواد) พิมพ์ที่ฟุสตะกออะบาดีย์ ปัตตานีแต่งเสร็จเมื่อ ปี ส.ศ. 1393 (Ahmad Fathi 2001 : 235)

นอกจากอุละมาอ์ปัตตานีที่มีความเห็นขัดแย้งกับหัจญีอับดุลลฮฺุ บือแนกือบงแล้ว ก็ยังมีอุละมาอ์ จากนครศรีธรรมราชก็ไม่เห็นด้วยกับท่านโตะครุ หัจญีอับดุลลฮฺุ บือแนกือบง คือ ท่านโตะครุ หัจญี อิศมาอิล บิน อะหฺมัด บิน มุหัมมัด ซอลิห์ และท่านได้แต่งตำรา ชื่อว่า มันฮายูจ อัลสาลิมิน ฟิ เญาะริ เคาะตุ อัลมุตะกือดคิมิน () หนังสือเล่มนี้พิมพ์ที่โรงพิมพ์ อัลหาญี

มุหัมมัด อิคริส อัลมัรบะวีย์ มัศร์ เดือนมุลฤกืออะฮฺุ ส.ศ. 1381 ท่านได้เขียนเนื้อหาเกี่ยวกับการจัดงาน เล็งอันเนื่องมาจากคนตายท่านมีความเห็นว่าจัดงานในวันดังกล่าวนี้อนุญาตให้กระทำได้

(Ahmad Fathi, 2001: 235)

ส่วนทัศนะที่สองนี้ท่านได้อ้างหะดีษสองบทด้วยกัน คือหะดีษบทแรกเป็นหะดีษ เดียวกันกับทัศนะที่หนึ่ง แต่มีข้อแตกต่างกับทัศนะแรกในการตีความจากหะดีษ ก่่าวคือประโยค สุดท้ายของหะดีษที่ก่่าวว่า () หมายความว่าเป็นสาเหตุหนึ่งที่จะทำให้เกิดนียาหะฮฺุ ท่านอธิบายว่าการเล็งอาหารที่บ้านผู้ตายนั้นบางครั้งอาจเป็นนียาหะฮฺุก็ได้จึงไม่สมควรที่จะตัดสินว่าเป็นสิ่งที่ต้องห้ามแต่อย่างใด ส่วนหลักฐานที่สองที่ท่านได้อ้างคือ หะดีษที่รายงานโดยอาศิม อิบน์ กุลัยบ์ ได้รับรายงานจากบิดาของท่านว่า

))

((

ความว่า มีผู้ชายชาวอันศอร์คนหนึ่ง ได้กล่าวว่า พวกเราและท่าน
 เราะสูลได้ออกไปส่งศพที่สุสาน ทันใดนั้นฉันได้เห็นท่านเราะสูล
 กำลังให้คำแนะนำแก่ผู้ขุดหลุมศพว่าจงขุดฝังสองขาให้กว้างมากกว่า
 ฝังศีรษะของเขา หลังจากที่ท่านกลับจากพิธีการดังกล่าวปรากฏว่ามี
 ผู้แทนของหญิงผู้หนึ่งได้ชวนเชิญท่าน ท่าน ได้ตอบรับโดยเดินตาม
 เขาไป หลังจากนั้นมีการนำอาหารซึ่งท่านได้วางมือของท่านบนสำหรับ
 และบรรดาผู้คนที่ได้วางมือของพวกเขาบนสำหรับดังกล่าวพร้อมกับ
 ได้ทำการรับประทาน

ตำรียุคหะดีษ

หะดีษข้างต้นบันทึกโดยอบูดาวูด ในหนังสือ สุนันอบิดาวูด เล่ม 1 หน้า 601
 หมวคว่าด้วย ห่างไกลจากสิ่งครหา () หมายเลขหะดีษ 3332 สายรายงาน
 อาศิม อิบน์ กุลัยบ์ และบัยหะกี๊ในหนังสือ สุนันบุรอรห์ เล่ม 5 หน้า 547 หมายเลขหะดีษ 10825
 สายรายงานจากอาศิม อิบน์ กุลัยบ์

ระดับของหะดีษ

อัลบานีย์กล่าวว่าในอะหฺกามอัลญะนาอิชว่า เป็นหะดีษที่มีสายรายงานที่เศาะหีหฺ (al-
 Bani n.d. : 143-144)

จากหะดีษนี้เข้าใจได้ว่าท่านนบีก็กระทำด้วยตัวเองพร้อมกับเศาะหาบะฮฺของท่าน
 ไปรับประทานอาหารที่จัดเลี้ยงหลังจากกลับจากฝังศพ

เมื่อพิจารณาแล้วจะเข้าใจได้ว่าทั้งสองทัศนะนั้นมีความเห็นที่สอดคล้องกัน คือนิยา
 หะสุนันหรือการแสดงออกซึ่งความโศกเศร้าเสียใจที่เกินเลยนั้นเป็นสิ่งที่ต้องห้ามในศาสนาอิสลาม

แต่มีความเห็นที่แตกต่างในการอธิบายบทบัญญัติศาสนาจากหะดีษญะรียร¹² เท่านั้น ทศนะของท่าน หะยีอับลลอส บือแนกือบง ได้อธิบายว่าการเลี้ยงอาหารนั้นเป็นการนิยาหะฮฺ ส่วนท่าน โต๊ะครูหะยีอะหมัด บินอิบรอฮิม อัลปูซานียได้อธิบายว่าการเลี้ยงอาหารนั้นอาจจะเป็นสาเหตุที่จะนำไปสู่การนิยาหะฮฺ

3. ท่านโต๊ะครู หัจญี อับลลกอคิร วาเงาะฮฺชื่อเต็มของท่าน คือ หัจญีอับลลกอคิร บิน หัจญี วาเงาะฮฺ บิน อับลลละตีฟ บิน อุษมาน ท่านเกิดปีฮ.ศ. 1342ตรงกับปี ค.ศ. 1921 ที่หมู่บ้านสะกัม อำเภอมายอ จังหวัดปัตตานี และเสียชีวิตเมื่อปีฮ.ศ 1412 ตรงกับปีค.ศ. 1998 ท่านเริ่มศึกษาที่ปอเนาะบาโล แล้วย้ายไปศึกษาต่อที่ปอเนาะ กุบังปาสิร แล้วที่ปอเนาะปูตัน อำเภอยะรัง (Ahmad Fathi 2001 : 320) ท่านได้นิพนธ์ตำราทางกฎหมายอิสลามคือ หนังสือ จีรมิน สุลูฮฮัน (جرْمين سولوهن) แต่งเสร็จปีฮ.ศ.1378 ได้อธิบายกฎหมายอิสลามที่เกี่ยวกับการเชือดสัตว์ที่ถูกรถชน ท่านมีความเห็นว่าไม่เป็นที่อนุมัติในศาสนาอิสลามให้รับประทาน ในขณะที่นักกฎหมายอิสลามในปัตตานีอีกท่านคือ ท่านโต๊ะครูหัจญีหะสัน เมาะโง ท่านเกิดเมื่อปีฮ.ศ.1317 ตรงกับปีค.ศ. 1896 และเสียชีวิตเมื่อปีฮ.ศ.1390 ตรงกับปีค.ศ. 1969 ท่านมีความเห็นว่า เป็นที่อนุมัติ แต่ต้องพิจารณาว่าหลังจากที่ทำการเชือดไก่ที่ถูกรถชนแล้ว เลือดกระเด็น () ออกมาหรือไม่ หรือหลังจากเชือดแล้วคืนอีกไหม ถ้าหากมีสองลักษณะนี้ถือว่าไก่นั้นรับประทานได้ (Ahmad Fathi 2001: 230)

4. หัจญีอิคริส บิน หัจญีอิลี หรือบาบอเยะ ดุง ชื่อเต็มของท่านคือ หัจญีวันอิคริส บิน หัจญี วันอิลี บิน ครามัน หรือนายหัจญี มะเยะ แวดือรามะ ท่านเกิดเมื่อปี ฮ.ศ.1344 ตรงกับปีค.ศ. 1923 ในครอบครัวที่ค่อนข้างยากจนที่หมู่บ้านบือนังดาลิม หรือ บือแนดาแล ตำบลสะดะวา อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี ต่อมาครอบครัวของท่านได้ย้ายถิ่นอาศัยอยู่ที่บ้านบากม (บางกในปัจจุบัน) และอาศัยอยู่ที่นั่นจนกระทั่งกลับจากมกกะฮฺ เมื่อปีฮ.ศ.1389 ท่านย้ายไปอยู่ที่บ้านดุง อำเภอนงจิก จังหวัดปัตตานี ซึ่งเป็นที่ตั้งเปิดปอเนาะปัจจุบัน ท่านเสียชีวิตเมื่อปี ฮ.ศ. 1416 (อับลลอรอแมะ สุลหลง , 2547 : บทคัดย่อ) ท่านบาบอเยะได้เขียนหนังสือ “ นี่เป็นคำตอบที่ดีจากคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดปัตตานี ” (اين بيراف جوافن يغ باكوس درفد سوالن يغ داتغ درفد مجلس اكلام اسلام جغواد) พิมพ์ที่ฟุสตะกออะบาดียะ ปัตตานี ปี ฮ.ศ. 1393 (Ahmad Fathi 2001 : 235)

ต่อมา ปี ฮ.ศ. 1394 ตรงกับปี ค.ศ. 1973 ผลจากการอธิบายบทบัญญัติที่หลากหลายซึ่งก่อให้เกิดข้อขัดแย้งระหว่างทั้งสองฝ่าย และในสังคมชาวมุสลิมปัตตานีทั่วไป ดังนั้นองค์กรอุ

¹² ชื่อท่านคือ ญะรียร อิบนู อับลลลอส อัลบัจญิลีย ท่านเป็นเสาะหาบะฮ์ที่เข้ารับอิสลามก่อนปีที่สิบของการอิญญะเราะฮ์ และท่านเป็นทูตของอาลีที่ส่งไปเพื่อเจรจากับท่านมูอาวีเยฮ์ ท่านเสียชีวิตในปี ฮ. ศ. 51 (al – Isabah , 1995 : 581 หมายเลขหะดีษ 1139)

ละมาอ์ปีตตานี¹³ ทำหน้าที่เป็นกรรมการ ในการหาข้อกฎหมายอิสลามเพื่อคลี่คลายข้อขัดแย้ง จึงได้เรียกประชุมทั้งสองฝ่ายคือฝ่ายที่เห็นด้วยและฝ่ายที่ไม่เห็นด้วย ดังนั้นที่ประชุมมีมติและได้บันทึกในหนังสือ (*يعقوتام*) แปลว่า “มติที่ประชุมของคณะกรรมการอุละมาอ์ปีตตานีครั้งที่ 1” ฉบับวันที่ 21 มกราคม พ.ศ. 2516 ไว้ว่า

- 1 . ญาติผู้ตายจัดงานเลี้ยงเนื่องในงานศพ เพื่อมอบผลบุญแก่ผู้ตายโดยมิได้เชิญชวนผู้คนมารับประทานอาหารนั้นที่ประชุมมีมติว่า สมควรกระทำ(สุนัต)
- 2 . ญาติผู้ตายจัดงานเลี้ยงเนื่องในงานศพ และเชิญชวนผู้คนมาร่วมงาน โดยตั้งเจตนากระทำเพื่อมอบผลบุญแก่ผู้ตายนั้นที่ประชุมมีมติว่าเป็นสิ่งที่อนุมัติกระทำได้
- 3 . ญาติผู้ตายได้จัดงานเลี้ยงที่บ้านของตนเองหรือบ้านผู้ตาย ซึ่งจัดในวันที่ตายหรือหลังวันที่ตาย แต่กระทำด้วยประเพณีปฏิบัติ มิได้ตั้งเจตนาจะมอบผลบุญให้แก่ผู้ตายนั้นที่ประชุมมีมติว่ามักรุฮ์ หรือไม่สมควรกระทำ
- 4 . ญาติผู้ตายได้กระทำจัดงานเลี้ยงจากทรัพย์สินที่เกี่ยวข้องกับลูกกำพร้าหรือโดยบังคับให้กระทำ มิได้กระทำด้วยความสมัครใจที่ประชุมมีมติว่าเป็นสิ่งที่ต้องห้ามหรือหะรออม (Ahmad Fathi , 2001 : 238)

2.3.3 ยุคที่ 3 ตั้งแต่ปีค.ศ. 1985 จนถึงปีค.ศ. 2005 (ยุคแห่งความหลากหลาย)

ปลายศตวรรษที่ 20 เหตุการณ์ใหม่ ๆ ที่ไม่เคยปรากฏขึ้นในยุคก่อน ๆ ในยุคนี้ได้เกิดขึ้นจึงเป็นหน้าที่ของนักกฎหมายอิสลามที่จะต้องค้นหาข้อกำหนดของกฎหมายอิสลามเพื่อใช้ในการตัดสิน มีนักกฎหมายอิสลามหลายท่านได้นำเสนอทัศนะที่แตกต่างออกมานำเสนอต่อสาธารณชน มีการนำเสนอถึงทัศนะตามมัซฮับต่าง ๆ ท่านบูดีมัน แชนา มีความเห็นว่า ผู้รู้และผู้ศึกษาควรศึกษาและสอนตำราจากมัซฮับอื่น ๆ ด้วยเพื่อจะได้รู้ถึงแนวคิดเหล่านั้น และที่สำคัญหากเป็นไปได้ต้องศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับความแตกต่างทางวิชาการ และแนวคิดในอดีตเพื่อนำมาเป็นบทเรียนในการกำหนดจุดยืนทางวิชาการของตนเอง เพราะโดยธรรมชาติของวิชากฎหมายอิสลาม

¹³ มีคณะกรรมการทั้งหมด 21 ท่านคือ หัจญ์อับดุลเราะมาน บิน อะหมัด หัจญ์วันยูซุฟ บิน วัน มูซอ หัจญ์อับดุลลอฮ์ ยาบิ หัจญ์ มุหัมมัด หุเสน หัจญ์เปาะจี รัสอ หัจญ์วันอิคริส วันตราแม หัจญ์เจะฮีม ลาตีฟ หัจญ์อับดุลกอดีร์ มุหัมมัด ตอฮิบ หัจญ์อับดุลเราะมาน อาดัม หัจญ์อับดุลวาฮับ อับดุลอาซิซ หัจญ์อับดุลลอฮ์ มุหัมมัดศอลิห์ หัจญ์อับดุลเราะมาน จะปะเกีย หัจญ์วันอับดุลลาตีฟ วันมุหัมมัดนุร หัจญ์อัมมัด โตะลง หัจญ์อับดุลกอดีร์ วาเงาะ หัจญ์อับดุลกอดีร์ โตะกูบฮา หัจญ์อัมชะฮ์ อับดุลมะนัฟ หัจญ์วันอาลี ะโกบ หัจญ์อับดุลกอดีร์ บือแนรามะฮ์ หัจญ์อุมมัด หนองจิก(Ahmad Fath , 2001: 237)

แล้ว ไม่สามารถหลีกเลี่ยงความแตกต่างทางทัศนะได้อย่างแน่นอน(บุคิมัน แยน่า , 2549 : 180)
 วัฒนาการของการนิพนธ์กฎหมายอิสลามในยุคนี้จึงได้มาถึงยุคแห่งความหลากหลาย

ต่อมาในปีส.ศ. 1406 ตรงกับปีค.ศ. 1985 การศึกษาวิชากฎหมายอิสลามในปัตตานี ได้มีการตื่นตัวขึ้น หลังจากที่นักวิชาการอิสลามสามท่านได้สำเร็จการศึกษาในระดับคุษฎีบัณฑิตจาก ประเทศซาอุดีอาราเบียในเวลาต่อเนื่องกันคือ ดร.อิมานิล อาลี ดร.อิมานิลลฎูฟี จาปะเกีย และดร.อับดุลฮาติม ไชซิง โดยทั้งสามท่านเรียกร้องให้ยึดหลักฐานจากอัลกุรอาน และอัลหะดีษเป็นหลักในการอธิบายกฎหมายอิสลาม(อัสมัน แตอาลี , 2547 : 37)

ผู้วิจัยจะขอกล่าวถึงชีวประวัติและผลงานประพันธ์ของแต่ละท่านพอสังเขปตามลำดับดังต่อไปนี้

1. ดร. อิศมาแอ อาลี ท่านเกิดเมื่อปี ส.ศ. 1371 ตรงกับปีค.ศ. 1950 ณ บ้านยะกัง อ.เมือง จ. นราธิวาส ท่านเริ่มศึกษาที่โรงเรียนบ้านยะกัง (เทศบาล 3) จบประถมศึกษาปีที่ 4 แล้วเรียนกิตติมศักดิ์กับบิดา หัจญี อับดุลวาฮับ หรือบาบอฮะ ประมาณ 3 ปี ต่อจากนั้นย้ายเรียนที่โรงเรียนอัตตริกียะฮ์อัลอิสลามียะฮ์ อำเภอมือเมือง จังหวัดนราธิวาส ประมาณ 5 ปี หลังจากนั้นท่านก็ได้รับทุนการศึกษาไปศึกษาต่อ ณ มหาวิทยาลัยอิสลามแห่งนครมะดีนะฮ์ (Islamic Univesity of Madinah) ประเทศซาอุดีอาราเบีย เริ่มเรียนปีสุดท้ายของระดับมตะวัสตีเตาะฮ์ หลังจากนั้นระดับชานาวีย์แล้วท่านได้เลือกศึกษาต่อสองคณะในเวลาเดียวกันคือคณะนิติศาสตร์อิสลามและคณะการเผยแผ่และหลักการศาสนา และได้สำเร็จการศึกษาในปีส.ศ. 1398 ด้วยผลการสอบได้คะแนนเกียรตินิยมอันดับสองในคณะนิติศาสตร์อิสลาม และด้วยผลคะแนนที่ดีมากจากคณะเผยแผ่และหลักการศาสนา ทางมหาวิทยาลัยอิสลามมะดีนะฮ์จึงมอบทุนการศึกษาต่อในระดับมหาบัณฑิต และท่านก็ได้เลือกศึกษาในสาขาวิชากฎหมายอิสลามและได้เขียนวิทยานิพนธ์เป็นภาษาอาหรับในหัวข้อ " (อัลมิลกียะฮ์ อัลคอสศอฮ์) ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลในกฎหมายอิสลาม ท่านได้ศึกษาจนประสบผลสำเร็จการศึกษาในระดับมหาบัณฑิตในปีส.ศ. 1402 และด้วยผลคะแนนดีเยี่ยมทางมหาวิทยาลัยจึงมอบทุนการศึกษาต่อในระดับคุษฎีบัณฑิต ซึ่งท่านก็ได้เลือกศึกษาต่อในสาขาวิชาเดียวกันคือกฎหมายอิสลาม และได้เลือกเขียนวิทยานิพนธ์ในหัวข้อ " " (อัลหุกุก อัลมุตะอัลลิเกาะฮ์ บิ อัตตะริกะฮ์) ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับภาระผูกพันของกองมรดก และได้สำเร็จการศึกษาในระดับคุษฎีบัณฑิตในปีส.ศ. 1406 หลังจากที่ท่านสำเร็จการศึกษาแล้ว ท่านก็ได้กลับมารับราชการตำแหน่งอาจารย์ แผนกวิชาอิสลามศึกษาภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ต่อมาเมื่อมีการจัดตั้งวิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ก็ได้ย้ายมาเป็นอาจารย์ประจำแผนกกฎหมายอิสลาม ภาควิชาอิสลามศึกษา วิทยาลัยอิสลาม

ศึกษามหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์และปัจจุบันปีส.ศ.1431 ตรงกับปีค.ศ. 2010 ท่านดำรงตำแหน่งทางวิชาการเป็นรองศาสตราจารย์ และทางด้านบริหารท่านเป็นผู้อำนวยการวิทยาลัยอิสลาม

ผลงานประพันธ์ทางกฎหมายอิสลามนอกจากวิทยานิพนธ์ทั้งสองเล่มแล้วมีดังนี้คือ

1. อุตศุลฟิ กษุ ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับอัลอะหุกาม ประเภทของอะหุกาม อัลกูรอาน อัลสุนนะฮฺ อัลอียูจมาอ์ อัลกียาส อียูจติฮาด ตักลีด และฟัตวา เป็นต้น ท่านได้เขียนแล้วเสร็จในปีส.ศ.1413 โดยได้แก้ไขปรับปรุงพิมพ์ครั้งที่ 2 ปีส.ศ. 1430

2. กฎหมายอิสลาม (ประวัติความเป็นมา – กฎหมายพินัยกรรม) พิมพ์เมื่อปีส.ศ. 1415 เนื้อหาในหนังสือเล่มนี้ได้ผนวกเป็นส่วนหนึ่งของหนังสือ “ กฎหมายมรดกและพินัยกรรมอิสลาม”

3.กฎหมายครอบครัวอิสลาม ซึ่งเป็นเนื้อหาเกี่ยวกับการเตรียมการก่อนการสมรส การสมรส ผลของการสมรส การสิ้นสุดของการสมรส ผลของการสิ้นสุดแห่งการสมรส และความสัมพันธ์ระหว่างบิดา มารดา และบุตร ท่านได้เขียนแล้วเสร็จในปีส.ศ.1418 และได้แก้ไขเพิ่มเติมในปีส.ศ.1425

4. กฎหมายอิสลามเบื้องต้น เป็นตำราที่ท่านได้แปลและเรียบเรียง ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของฟิ กษุแหล่งที่มาของฟิ กษุ ลักษณะเฉพาะของฟิ กษุและมัซฮับที่สำคัญของฟิ กษุ ท่านได้แปลและเรียบเรียงแล้วเสร็จในปีส.ศ. 1423

5. กฎหมายมรดกและพินัยกรรมอิสลาม เป็นหนังสือกฎหมายอิสลามเล่มหนึ่งที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการแบ่งมรดกตามกฎหมายอิสลามท่านได้เขียนแล้วเสร็จเมื่อปีส.ศ. 1424

6. ผลงานวิจัยเรื่อง “ การได้มา บทบาท และหน้าที่ของผู้ทำหน้าที่เป็นวะลีอามม์ของชาวมุสลิมในประเทศไทย ศึกษาเปรียบเทียบกรณีจังหวัดปัตตานีและสงขลา ปีส.ศ.1426 อิสมาแอ อาลี(สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 3 กรกฎาคม 2552)

2. ดร. อิสมาอีลตุตฟี จะปะกียา ท่านเกิดเมื่อปีส.ศ.1371 ตรงกับปีค.ศ. 1950 ณ นครมักกะฮฺ ประเทศซาอุดีอาราเบีย ซึ่งในขณะนั้นหัจญ์อับดุลเราะมาน บินอับดุลลาตีฟ ผู้เป็นบิดากำลังศึกษาวิชาการอิสลาม ณ มัสญิดอัลหะรอหม ในนครมักกะฮฺ ประเทศซาอุดีอาราเบีย จนกระทั่งท่านมีอายุหกขวบ บิดาของท่านก็นำท่านสู่มาตุภูมิ ในปีส.ศ. 1377 ตรงกับปีค.ศ. 1956 โดยในลำดับแรกบิดาของท่านกลับมาฟื้นฟูปู่อเนาะปาตั้งรู อำเภอยะหา จังหวัดยะลา และต่อมาก็ได้ย้ายมาเปิดปู่อเนาะขึ้นเองที่บ้านบราโอ ตำบลปยุต อำเภอมือเมือง จังหวัดปัตตานี และได้กลายสภาพมาเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในเวลาต่อมา โดยตั้งชื่อโรงเรียนว่า โรงเรียนบำรุงอิสลาม ท่านได้รับการเลี้ยงดูและได้รับการถ่ายทอดวิชาความรู้จากผู้เป็นบิดา จนกระทั่งท่านสามารถแต่งหนังสือชีวประวัติของท่านนับเป็นภาษามลายูในขณะที่ท่านมีอายุน้อยแค่สิบสี่ปี ด้วยความเป็นเด็กที่เก่งและฉลาด

ท่านจึงได้รับทุนการศึกษาต่อในระดับปริญญาตรี ณ มหาวิทยาลัยอิสลามมะดีนะฮ์ (Islamic University of Madinah) ประเทศซาอุดีอาระเบีย เมื่อปีพ.ศ. 1431 ตรงกับปีค.ศ. 1972 และท่านได้เลือกเข้าศึกษาในขณะการเผยแพร่ และหลักการศาสนา และได้สำเร็จการศึกษาในปีพ.ศ. 1397 ตรงกับปีค.ศ. 1976 และด้วยผลคะแนนที่ขอดีเยี่ยมทำให้ท่านได้รับทุนการศึกษาต่อในระดับมหาบัณฑิตที่มหาวิทยาลัยอิมามมุหัมมัด อิบนุสะอูดอัลอิสลามียะฮ์ (Islamic University of Imam Muhammad ibn Saud) สาขากฎหมายเปรียบเทียบและท่านได้ทำวิทยานิพนธ์เป็นภาษาอาหรับในหัวข้อเรื่อง

ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับความแตกต่างของการบังคับใช้บทบัญญัติของการลงโทษในคดีอาญาในประเทศที่เป็นมุสลิมและไม่เป็นมุสลิมและท่านได้สำเร็จการศึกษาในระดับมหาบัณฑิตในปีพ.ศ.1402 ตรงกับปีค.ศ. 1981 หลังจากนั้นท่านก็ได้ศึกษาต่อในระดับดุษฎีบัณฑิตอย่างต่อเนื่องที่มหาวิทยาลัยแห่งนี้เช่นกัน และท่านได้เลือกเขียนวิทยานิพนธ์ในหัวข้อ

ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับการบังคับใช้กฎหมายครอบครัวอิสลามและกฎหมายที่เกี่ยวกับการทำนิติกรรมต่าง ๆ และท่านได้สำเร็จการศึกษาในปีพ.ศ 1407 ตรงกับปีค.ศ. 1986 ด้วยระดับผลคะแนนเกียรตินิยมอันดับหนึ่ง ต่อมาหลังจากที่ท่านได้รับปริญญาดุษฎีบัณฑิตแล้ว ท่านก็กลับมารับใช้สังคมมุสลิมในภูมิภาคสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ท่านได้ผลิตผลงานทางวิชาการมากมายโดยเฉพาะทางด้านฟิกฮ์ ซึ่งก็เป็นฟิกฮ์ที่มีการพัฒนาในระดับหนึ่ง

ผลงานประพันธ์ทางกฎหมายอิสลามของท่านมีดังต่อไปนี้

1. ริสาละฮ์ อี้ดีอัลฟิตรี วัลอ์ฎุฮา " เป็นหนังสือที่เขียน

โดยใช้ชามลาฮ์ ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับลักษณะของการเฉลิมฉลองของวันอิดิ้ลฟิตรีและอิดิ้ลอ์ฎุฮา การเตรียมตัวเพื่อการละหมาดอิด ท่านได้กล่าวเกี่ยวกับสถานที่ละหมาดโดยที่ท่านเรียกร้องให้มีการละหมาดอิดทั้งสองในสนามที่กว้าง โดยที่ท่านได้อ้างว่าการละหมาดอิดทั้งสองนั้นมีหลักฐานที่เข้มแข็งกว่า ซึ่งเป็นทัศนะของอูลมะฮ์ส่วนใหญ่ทั้งมัฮ์ฮับหะนะฟียะ มาลิกีย์ หัมบะลีเย์ และชาฟีอีเย์ บางส่วน ท่านได้แต่งเสร็จเมื่อปีพ.ศ. 1411

2. ริสาละสุกียามูอัลลัฎ " رسالة فيام الليل " เป็นหนังสือที่เขียนโดยใช้ภาษามลายู ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับรูปแบบของการละหมาดในเวลากลางคืนหรือกียามูอัลลัฎ¹⁴ ท่านได้เขียนแล้วเสร็จในปีส.ศ.1411

3. ฟินคูมัน ออติกาฟ สะปูโละสุ อาคีรุ ระมะฆอน " เป็นหนังสือที่เขียนแล้วเสร็จในปีส.ศ.1411 มีเนื้อหาเกี่ยวกับการออติกาฟในช่วงสิบวันสุดท้ายของเดือนเราะมะฆอน

4. ฮิดูฟัน สุนนะฮฺ อิศติศกอฮ์ " เป็นหนังสือที่เขียนโดยใช้ภาษามลายู ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับการขอฝน ความหมายของคำว่าอิสติศกอฮ์ หลักฐาน วิธีขอฝน การละหมาดขอฝน วิธีละหมาดขอฝน การขอคูอาฮ์ในการขอฝน ท่านได้เขียนแล้วเสร็จในปีส.ศ. 1415 (อัสมัน แดอาลี ,2547 : 38)

5. อิดิ อัลอัดฮา มือนูรุต ฮารีอะเราะพะฮฺ " عيد الأضحى منوروت هاري عرفه " มีเนื้อหาที่เกี่ยวกับการละหมาดอีดอัลอฎฮา แต่งเสร็จเมื่อปี ส.ศ. 1422

6. อัลอิสลามดีนูน อัสสะลาม " الإسلام دين السلام " มีเนื้อหาที่เกี่ยวกับความหมายของอิสลาม ละหมาดแห่งการแสวงหาสันติภาพ สันติภาพในมิติหลักความเชื่อและหลักปฏิบัติ ตามศาสนบัญญัติ เป็นต้น แต่งเสร็จเมื่อปีส.ศ. 1425

3.ดร. अबดุลฮาลิม ไชชิง ท่านเกิดเมื่อปีส.ศ. 1368 ตรงกับปีค.ศ.1947 ณ ตำบลบันนังสาเรง อำเภอ เมือง จังหวัดยะลา ท่านได้สำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาตรี สาขาวิชากฎหมายอิสลาม คณะนิติศาสตร์อิสลาม มหาวิทยาลัยอิสลามแห่งเมืองมะดีนะฮฺ ประเทศซาอุดีอาราเบีย ในปีส.ศ. 1398 และต่อมาในปีส.ศ. 1403 ท่านได้สำเร็จการศึกษาในระดับมหาบัณฑิต สาขาวิชากฎหมายอิสลามมหาวิทยาลัยอุมมุลกูรอ ณ นครมักกะฮฺ ประเทศซาอุดีอาราเบีย และท่านได้เขียนวิทยานิพนธ์ในหัวข้อ " ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับบทบัญญัติต่าง ๆ ของผู้ที่เปลี่ยนศาสนา หลังจากนั้นท่านก็ได้รับทุนการศึกษาต่อในระดับดุษฎีบัณฑิตที่มหาวิทยาลัยเดียวกัน และได้สำเร็จการศึกษาในปีส.ศ. 1408 โดยที่ท่านได้เสนอทำวิทยานิพนธ์ ในหัวข้อ "

" ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับการวิเคราะห์คำร่าอัลฮาวิ อัลกะบีร์ ใน अबดุลฮาลิม ไชชิง (สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 7 กรกฎาคม 2552)

¹⁴ การละหมาดในยามค่ำคืนหลังจากละหมาดอิซาฮ์แล้ว ไม่ว่าจะละหมาดสุนัตเราะวาดีบหลังละหมาดอิซาฮ์ ละหมาดตะฮัจญ์ญุดหลังจากตื่นนอน หรือละหมาดสุนัตอื่น ๆ (al – Bajuri , 1/ 138)

บทที่ว่าด้วยบทบัญญัติของการจ่ายค่าสินไหมทดแทน หลังจากที่ท่านได้สำเร็จการศึกษาแล้วท่านก็ได้กลับมารับใช้สังคมมุสลิมที่บ้านเกิดของท่าน ปัจจุบันท่านดำรงตำแหน่งคณบดีคณะอิสลามศึกษามหาวิทยาลัยอิสลามยะลา

ผลงานการนิพนธ์ตำราทางกฎหมายอิสลามของท่านมีดังนี้คือ

1. หนังสือ " อะหฺกามุ อัลมรดัด เป็นวิทยานิพนธ์ระดับมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยอุมมุ อัลกุรอ มีเนื้อหาเกี่ยวกับบทบัญญัติต่าง ๆ ของผู้ที่เปลี่ยนศาสนา ท่านแต่งเสร็จในปีส.ศ. 1403

2. หนังสือ " " ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับการวิเคราะห์ตำราอัลหาวิ อัลกะบิร ในบทที่ว่า ด้วยบทบัญญัติของการจ่ายค่าสินไหมทดแทนท่านแต่งเสร็จในปีส.ศ. 1408

3. หนังสือ " " หนังสือเล่มนี้ท่านเขียนเป็นภาษามลายู ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับบทบัญญัติการคลุมศีรษะของสตรี มุสลิมะฮฺ แต่งเสร็จในปีส.ศ. 1410

จากผลงานการนิพนธ์ตำราทางกฎหมายอิสลามของบรรดาโต๊ะครูและนักวิชาการกฎหมายอิสลามที่มีความหลากหลายทัศนะ ชี้ให้เห็นว่าวิวัฒนาการของกฎหมายอิสลามในอดีตดำเนินสู่การพัฒนาในระดับหนึ่ง โดยการนำทัศนะต่าง ๆ มาใช้ในการอธิบายกฎหมายอิสลาม ทำให้เกิดกระแสออกมาทั้งฝ่ายที่ต่อต้านและฝ่ายสนับสนุนซึ่งสอดคล้องกับธรรมชาติของวิชากฎหมายอิสลามที่เปิดโอกาสให้มีการวินิจฉัย แสดงทัศนะและอ้างอิงถึงที่มาของหลักฐาน พร้อมกับมีการพิสูจน์ว่าหลักฐานของทัศนะใดที่มีความถูกต้องมากกว่ากัน หลังจากนั้นก็จะยอมรับกับทัศนะที่มีความถูกต้องมากกว่า การนี้ท่านอิมามซาฟิอีย์ได้วางบรรทัดฐานในการยึดทัศนะหรือมัซฮับใดมัซฮับหนึ่ง ท่านจะพิจารณาที่หลักฐานเป็นหลัก อิมามอัลซาฟิอีย์ (al -Nawawi ,n .d : 107 / al-khan , 1984 :129) ได้กล่าววว่า

"

"

ความว่า หากปรากฏว่า หะดีษมีสถานะถูกต้องแล้ว นั่นคือมัซฮับของฉัน จากคำกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่าท่านอิมามซาฟิอีย์จะพิจารณาหลักฐานที่ถูกต้องเป็นหลักในการอธิบายกฎหมายอิสลาม

ทำเนียบฟูเกาะฮาอ์หรือนักกฎหมายอิสลามที่ได้นิพนธ์ตำราทางกฎหมายอิสลามตั้งแต่ปี
ค.ศ.1769 จนถึงปีค.ศ. 2005

ชื่อนักกฎหมายอิสลาม	ชื่อหนังสือ	แต่งเสร็จ
ยุคที่ 1 ซัยคุ ดาวูด บิน อับดุลลอฮ์ อัลพะฎอนีย์	1.บุฆยะตุ อัลฎุลลาบ ()	ไม่ปรากฏ
	2. หมออะฮ์มัดมะรอม ()	ค.ศ.1805(ฮ.ศ1226)
	3. บุลฎุฆ อัลมะรอม()	ค.ศ.1806(ฮ.ศ 1227)
	4.หมออะฮ์มัดตักรีบ()	ค.ศ.1808(ฮ.ศ1229)
	5.อัลศอยควาอัลชะบาอิหฺ ()	ไม่ปรากฏ
	6. ตะอ์ลิก อัลตะฎีฟ ()	ค.ศ.1812(ฮ.ศ1233)
	7.นะสุฎญ์อัลรอมปีน (2-1)	ค.ศ.1814(ฮ.ศ1235)
	8. มุนยะฮ์ อัลมุศอลลีฮ์ ()	ค.ศ.1821(ฮ.ศ1242)

ทำเนียบฟูเกะฮาอ์หรือนักกฎหมายอิสลามที่ได้นิพนธ์ตำราทางกฎหมายอิสลามตั้งแต่ปี
ค.ศ.1769 จนถึงปีค.ศ. 2005

ชื่อนักกฎหมายอิสลาม	ชื่อหนังสือ	แต่งเสร็จ
	9. ฮิดายะตุลอะลิมตุลอะลิม ()	ค.ศ.1824(ฮ.ศ1245)
	10. ฟัตหุ อัลมันนาน ()	ค.ศ.1829(ฮ.ศ1250)
	11.อัลญะวาฮิรุลอะสะนียะฮ ()	ค.ศ.1832(ฮ.ศ1253)
	12. สุลัม อัลมุบตะดีย ()	ค.ศ.1832(ฮ.ศ1253)
	13.อัลบะสญะฮ อัลมัรฎียะฮ ()	ค.ศ.1838(ฮ.ศ1259)
	14.ฟุรูก อัลมะสอาอิล ()	ค.ศ.1842(ฮ.ศ1263)
	15.กิสมุ อัลชะกาต บัยนะ อัลอัศนาฟ ()	ค.ศ.1842(ฮ.ศ1263)
	16. กัยฟียะฮ เสาะละฮ ตะรอก วีห ()	ค.ศ.1889(ฮ.ศ1310)

ทำเนียบปูเาะฮา์หรือนักกฎหมายอิสลามที่ได้นิพนธ์ตำราทางกฎหมายอิสลามตั้งแต่ปี
ค.ศ.1769 จนถึงปีค.ศ. 2005

ชื่อนักกฎหมายอิสลาม	ชื่อหนังสือ	แต่งเสร็จ
	17.อีฎอหฺอัลบาบ ()	ค.ศ.1806(ฮ.ศ1410)
	18.นุบชะฮฺฟีบะยานซุรฎออัลญุมอะฮฺ ()	ค.ศ.1806(ฮ.ศ1410)
	19.ฟัตวาว่าด้วยการซื้อขายกับกาฟิร (فتوى جوالبي دغن أورغ كافر)	ค.ศ.1806(ฮ.ศ1410)
	20.หุกมฺหัยฎฺ และอิสติหาญอะฮฺ ()	ไม่ปรากฏ
2. ท่านซัยคฺ ตูวันมินาล หรือ ซัยนุลอาบิติน บิน มุหัมมัด อัลพะฎอนียฺ	1 กัชฟูลลิซาม ()	ค.ศ.1806(ฮ.ศ1410)
	2 ปะคอ มื่อญาตอกัน ฟิดเยอะฮฺตีมบะฮฺยัง ดาน ปุวาโสอะดัส มัยฮฺบอบีหะนีพะฮฺ (فد میاتکن فدیة سمیہیغ دان فواس اتس مذهب ابی حنیفة)	ค.ศ.1889(ฮ.ศ1310)
3. ท่านซัยคฺ นิเดร์	1.มุฮิมมาตุอัลนะฟาอิส ()	ค.ศ.1904(ฮ.ศ1325)

ทำเนียบฟูเกาะฮาหรือนักกฎหมายอิสลามที่ได้นิพนธ์ตำราทางกฎหมายอิสลามตั้งแต่ปี
ค.ศ.1769 จนถึงปีค.ศ. 2005

ชื่อนักกฎหมายอิสลาม	ชื่อหนังสือ	แต่งเสร็จ
4. ท่านซัยคุ มุหัมมัด บิน อิสมาอีล ดาอุด อัลฟะฎอนีย์	1. มัฎละอะอัลบัตรอยน์ วามัจญ์มะอ์ อัลบะหฺรฺรอยน์ ()	ค.ศ.1888(ฮ.ศ1309)
	2 . วุซฮาหฺ อัลอัฟรอกุ วะ อิศบาหฺ อัลฟะลาหฺ ()	ค.ศ.1886(ฮ.ศ1307)
	3 . สะวาฎิอฺ อัลบรั๊ก ()	ค.ศ.1895(ฮ.ศ1316)
	4 . อัลบะหฺรุ อัลวาฟิยฺ วันนะสุรุ อัลศอฟิยฺ ()	ค.ศ.1905(ฮ.ศ1326)
	5 . เกี่ยวกับการชี้ขาด (การพิตวา)กับการฟื้นฟูที่ดินที่ไม่มีเจ้าของ (Fatawatentangmenyuburkanbumi)	ค.ศ.1913(ฮ.ศ1334)
5. ท่าน ซัยคุ อะหฺมัด ฟะฎอนีย์	1. บะสุฎะฮฺ อัลมุบตะดีน ()	ค.ศ.1892(ฮ.ศ1313)
	2. อุนวนุ อัลฟะลาหฺวะอันฟุวาน อัลศะลาหฺ ()	ค.ศ.1902(ฮ.ศ1323)

ทำเนียบฟูเกะฮาอ์หรือนักกฎหมายอิสลามที่ได้นิพนธ์ตำราทางกฎหมายอิสลามตั้งแต่ปี
ค.ศ.1769 จนถึงปีค.ศ. 2005

ชื่อนักกฎหมายอิสลาม	ชื่อหนังสือ	แต่งเสร็จ
6. ท่าน โตะกลาบอ	3.อัลพะตะวา อัลพะฎอนิยะฮุ ()	ค.ศ.1906(ฮ.ศ1327)
	1 ฮิดายะตุ อัลสาอิด ฟีบะยานิ อัลมะสาอิด () 2 หะดาอิก อัลเศาะละวาตุ ฟิ อัลเคาะลาวัต วะ อัลญะลาวัต () ()	ค.ศ.1895(ฮ.ศ1316) ไม่ปรากฏ

ทำเนียบฟูเกาะฮาอ์หรือนักกฎหมายอิสลามที่ได้นิพนธ์ตำราทางกฎหมายอิสลามตั้งแต่ปี
ค.ศ.1769 จนถึงปีค.ศ. 2005

ชื่อนักกฎหมายอิสลาม	ชื่อหนังสือ	แต่งเสร็จ
ยุคที่ 2 โต๊ะครูหะยีอะหมัด อัลฟูซันนี	1. ฎะฮ์ริฎ อัลมัศลัก ฟิ ญะวาบิ ศุอาลมายูหาลุ อัลชะลาก อัลยฮิ) (ค.ศ.1956(ฮ.ศ1377)
	2. เกาะลาเศาะคุ อัลมัรฎียะฮุ ()	ค.ศ.1969(ฮ.ศ1390)
2. ท่าน โต๊ะครูหัจญี อับดุลลอฮ์ บือแนกือบง	1. อัลกะวากิบบ อัลน็รอต ฟิรอตติ อะฮฺลิล อัลบิตอ วะ อัลอาดาต) (ค.ศ.1960(ฮ.ศ1381)
	2. กัซฟู อัลอัศรอร์ ฟิตะอ์ลิก มะนาสิก อัลอับรอร์) (ค.ศ.1970(ฮ.ศ1391)
3. ท่าน โต๊ะครูหัจญี อับดุลกาดีร์ วาเงาะฮุ	1. จีร์มีน สุลุฮฮัน (جرميين سولوهن)	ค.ศ.1957(ฮ.ศ1378)
4. หัจญีอิคริส บิน หัจญีอาลี	1. นี่เป็นคำตอบที่ดีจาก คณะกรรมการอิสลามประจำ จังหวัดปัตตานี” (این بیراف جوافن یغ باکوس درفد سوألن یغ داتغ درفد مجلس اکام اسلام جغواد فطانی)	ค.ศ.1972(ฮ.ศ1393)

ทำเนียบฟูเกาะฮ่าหรือนักกฎหมายอิสลามที่ได้นิพนธ์ตำราทางกฎหมายอิสลามตั้งแต่ปี
ค.ศ.1769 จนถึงปีค.ศ. 2005

ชื่อนักกฎหมายอิสลาม	ชื่อหนังสือ	แต่งเสร็จ
ยุคที่ 3		
1. ดร. อิสมาแอ อาลี	1. อัลมิลกียะฮฺ อัลคอศศอฮฺ ()	ค.ศ.1981(ฮ.ศ1402)
	2 อัลหุกุก อัลมุตะอัลลิเกาะฮฺ บิ อັตตะริกะฮฺ ()	ค.ศ.1985(ฮ.ศ1406)
	3.อุซูลุฟีกฮฺ	ค.ศ.1992(ฮ.ศ1413)
	4. กฎหมายอิสลาม (ประวัติ ความเป็นมา – กฎหมาย พินัยกรรม)	ค.ศ.1994(ฮ.ศ1415)
	5. กฎหมายครอบครัวอิสลาม	ค.ศ.1997(ฮ.ศ1418)
	6. กฎหมายมรดกและ พินัยกรรมอิสลาม	ค.ศ.2003(ฮ.ศ1424)
	7. กฎหมายอิสลามเบื้องต้น	ค.ศ.2002(ฮ.ศ1423)

ทำเนียบฟูเกาะฮาอ์หรือนักกฎหมายอิสลามที่ได้นิพนธ์ตำราทางกฎหมายอิสลามตั้งแต่ปี
ค.ศ.1769 จนถึงปีค.ศ. 2005

ชื่อนักกฎหมายอิสลาม	ชื่อหนังสือ	แต่งเสร็จ
2. ดร. อิสมาอีลลูตฟี จะปะกียา	8. ผลงานวิจัยเรื่อง “ การได้มา บทบาท และหน้าที่ของผู้ทำ หน้าที่เป็นวะลียอามม์ของชาว มุสลิมในประเทศไทย ศึกษา เปรียบเทียบกรณีจังหวัด ปัตตานีและสงขลา”	ค.ศ.2005(ฮ.ศ1426)
	1. อิกติลาฟูอัดการอยน์วะอะชะ รุษูฟี อัลอะหุกามิ อัลญินาอีย ยะฮู	ค.ศ.1981(ฮ.ศ1402)
	2. อิกติลาฟู อัดการอยน์ วะอะ ชะรุษูฟีอัล อะหุกามิอัลมูอามะ ลาต วะอัลมุนากะฮาท	ค.ศ.1986(ฮ.ศ1407)
	3. ฮิดูฟีน สุนนะฮฺ อิสติศกอฮ์ (هيدوفكن سنة استسقاء)	ค.ศ.1994(ฮ.ศ1415)
4. ริสาละฮฺ อิดอัลฟิตรี วัลอฎุฮา ()	ค.ศ.1990(ฮ.ศ1411)	

ทำเนียบฟูเกาะฮาอ์หรือนักกฎหมายอิสลามที่ได้นิพนธ์ตำราทางกฎหมายอิสลามตั้งแต่ปี
ค.ศ.1769 จนถึงปีค.ศ. 2005

ชื่อนักกฎหมายอิสลาม	ชื่อหนังสือ	แต่งเสร็จ
ดร. อับดุลฮาติม ไชชิง	5. ริสาละฮุกิยามุลลัษด์ ()	ค.ศ.1990(ฮ.ศ1411)
	6. ฟินคูมัน อือติกาฟ สะบูโลละฮุ อาคีรุ เราะมะฎอน (فدو من اعتكاف سفوله أجر رمضان)	ค.ศ.1990(ฮ.ศ1411)
	7. อีดิ อัลอัญฮามือนูรูตฮารีอา เราะพะฮุ (عيد الأضحى منوروت هاري عرفة)	2001(ฮ.ศ1422)
	8. อัลอิสลามดีน อัลสะลาม (الإسلام دين السلام)	2004(ฮ.ศ1425)
	1. อะหุกามุ อัลมูรตัด ()	ค.ศ.1983(ฮ.ศ1404)
	2. ตะหุกีกกีตาบอัดดียาต มินอัล หาวี อัลกะบีร์ (تحقيق كتاب الديات من الحاوي الكبير)	ค.ศ.1987(ฮ.ศ1408)
	3. ริสาละฮุ อัลหิญาบ ()	ค.ศ.1989(ฮ.ศ1410)

2.5 ชีวิตประวัติชัชकुหมัมมัด บิน อิสมาอีล ดาวูด อัลพะฎอนีย์

2.5.1 เชื้อสายต้นตระกูล

ท่านชัชकुหมัมมัด บิน อิสมาอีล ดาวูด อัลพะฎอนีย์¹⁵ มีเชื้อสายต้นตระกูลทั้งฝ่ายบิดาและมารดาของท่านมาจากตระกูลที่มีชื่อเสียงในพะฎอนีย์ กล่าวคือ เชื้อสายฝ่ายบิดา วันอะหฺมัด บิน วันอิคฺริส อัลพะฎอนีย์ ส่วนเชื้อสายจากฝ่ายมารดา วันชัษนับบินดิ ชัษคุ อิคฺริส บิน อับดุลลอฮฺ อัลพะฎอนีย์ บินวันอิคฺริส (วันสะนิก) บินวันอบูบักฺรฺ บิน วันอิสมาอีล บิน วันฟาเก็ฮฺอฺลี บิน มุศฏาะฟา คาคู ญามู (สุลฏอนอับดุลหะมิด ซาห์) บิน สุลฏอน มุศอฟฟารัวะลียุลลอฮฺ บิน ชัษยิดอฺลี บิน ชัษยิด นุรอัลัม บิน เมาลานาชัษคุญะลาตุคฺดิน อัลอัคบาร์ อัลหุสัยนีย์ (ชาวสุลาเวสี ประเทศอินโดนีเซีย) บิน ชัษยิด อะหฺมัด ซาฮฺ (ชาวอินเดีย) บินชัษยิด อับดุลมาลิก (ชาวอินเดีย) บิน ชัษยิด อัลวี (ชาวเยเมน) บิน ชัษยิดมุหัมมัดสาหิบ มิบัด บิน ชัษยิดอะลี เคาะลี กอฮัม (ชาวเยเมน) บิน ชัษยิด อะละวี (ชาวเยเมน) บินอิมามอิซา นะกีบ (ชาวบัสเราะฮฺ อีรัก) บิน มุหัมมัด นะกีบ (ชาวบัสเราะฮฺ อีรัก) บิน อิมาม อะลี อัล อูร็อยดี (ชาว มะคีนะฮฺ) บิน อิมาม ญะฟัร คอดิก บิน อิมามมุหัมมัด อัลบากริ บิน ชัษยิดคินา ชัษนุลาอาบิตีน บิน ชัษยิดคินาหุสัยนีย์ บิน ชัษยิดคินาอฺลี บิน อปีฎอฺลีบ (Suhaimi Satimae , 2001 : 17อ้างใน อัสมัน แดอาลี, 2547: 48)

ส่วนทายาทของท่านชัชकुหมัมมัด บิน อิสมาอีล ดาวูด อัลพะฎอนีย์ที่มีชีวิตอยู่ในปัจจุบันคือ ท่านโตะครุหัจญ์วันมุหัมมัด¹⁶ บิน วันยุสุฟ¹⁷ บินวันอับดุลกอดีร์¹⁸ บินวันมุศฏาะฟา บิน

¹⁵ ความจริงชื่อของท่านชัชकुหมัมมัด บินอิสมาอีล อัคดาวูดีย์อัลพะฎอนีย์ ยังมีอีกชื่อที่รู้จักกันคือ “ ชัษคุ นิมัด กือจิก ” ซึ่งเดิมทีเรียกกันในครอบครัวของท่านเอง และที่เรียกชื่อท่านดังกล่าวนี้ก็สืบเนื่องจากว่าชาวอาหรับในขณะนั้นเรียกท่านว่า ชัษคุ มุหัมมัด เสะซะหฺรีร์ อัลพะฎอนีย์ ดังนั้นครอบครัวของท่านจึงเรียกตามแต่เรียกเป็นภาษามลายูชั้น ๆ ว่า ชัษคุ นิมัด กือจิก ต่อมาชื่อนี้ก็แพร่หลายและเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป แต่สำหรับงานเขียนแล้วท่านใช้ชื่อเต็มของท่านคือ ชัชकुหมัมมัด บินอิสมาอีล อัคดาวูดีย์อัลพะฎอนีย์ (Ismail bin CheDaud , 1992 : 132 อ้างในอัสมัน แดอาลี , 2547 : 50)

¹⁶ ท่านเกิดเมื่อปีค.ศ. 1927 ปัจจุบัน (2552) ท่านมีอายุ 82 ปี ท่านเป็นโตะครุที่อาลิมได้เปิดปอเนาะ ปัจจุบันเป็นโรงเรียนอิสลามหุดดีนวิทยา ที่บ้านเลขที่ 145ม. 1 ต. เทศบาลสะเตงนอก อ. เมือง จ. ยะลา ท่านมีบุตร 8 คนคือ 1. วันมุศฏาะฟา ปัจจุบัน (พ.ศ. 2552) อาศัยอยู่ที่รัฐมะละกา ประเทศมาเลเซีย 2. วันรอซิดะฮ์ ปัจจุบัน (พ.ศ. 2552) อาศัยอยู่ที่รัฐเปอร์ลิส ประเทศมาเลเซีย 3. คร. วันอับดุลกอดีร์ 4. วันอิสมาอีล 5. วันอัสมอา 6. วันเราะบิอะฮ์ 7. วันศุวัยยะฮ์ 8. คร. วันอิบรอฮิม ปัจจุบัน (พ.ศ. 2552) อาศัยอยู่ที่ประเทศมาเลเซีย (สัมภาษณ์มุหัมมัด แวมุศตอฟฟาเมื่อวันที่ 19/ 7/ 2552)

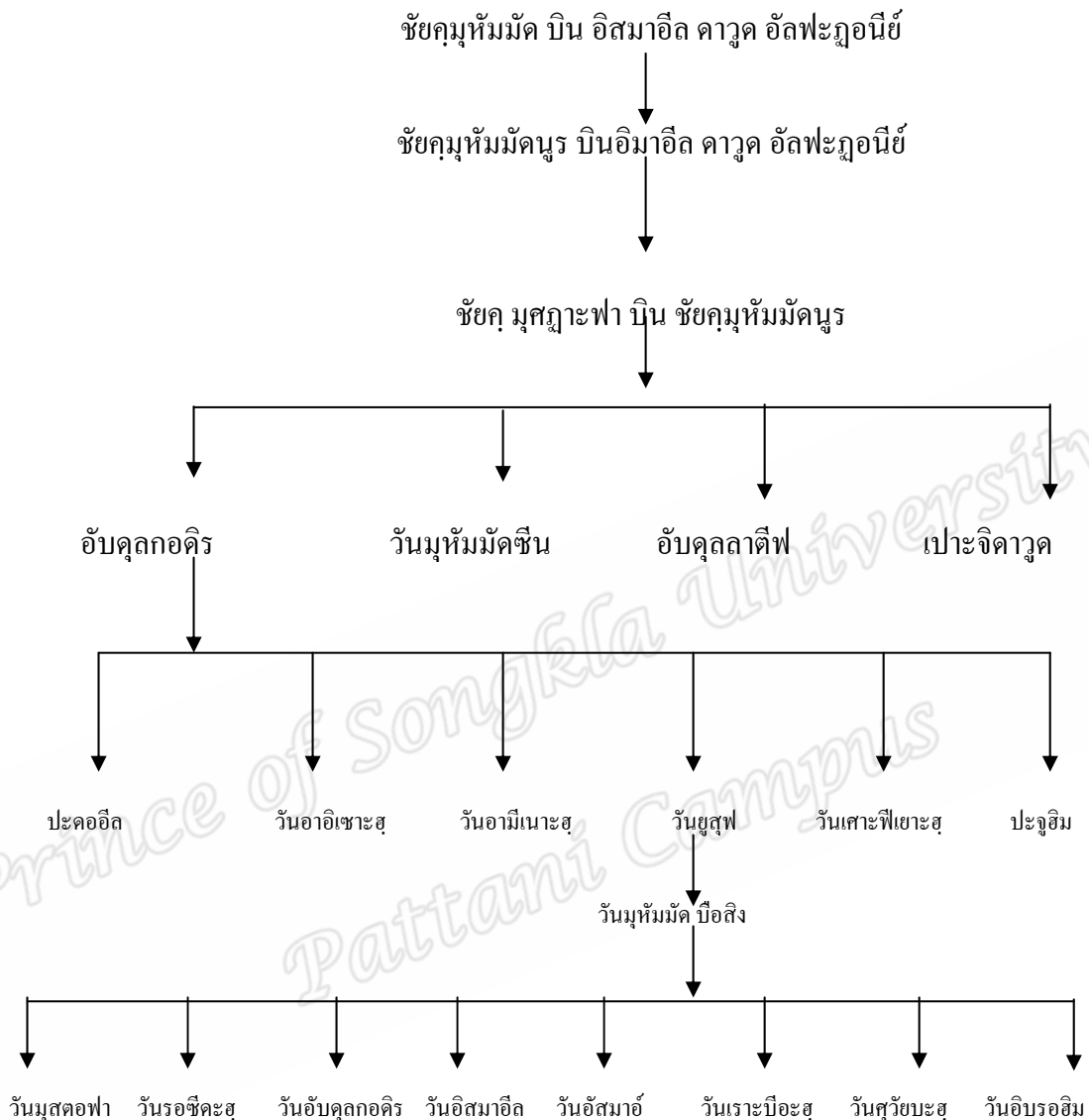
วันมุหัมมัดนุร บิน ชัยคุ มุหัมมัด บิน อิสมาอีล ดาวูด อัลพะฎอนีย์ วันมุหัมมัด แวมุสตอฟา(สัมภาษณ์ 19/ 7/ 2552)

Prince of Songkla University
Pattani Campus

¹⁷ วันยูสุฟ มีภรรยาสองคน คนที่หนึ่งชื่อวันเคาะดีญะฮ์ มีลูกหนึ่งคน(มุหัมมัด บือสิง) ส่วนภรรยาคนที่สองมีลูกห้าคนด้วยกัน (สัมภาษณ์มุหัมมัด แวมุสตอฟาเมื่อวันที่ 19/ 7/ 2552)

¹⁸ ท่านเป็นโตะครูที่อาลิมในปัตตานีคนหนึ่ง ได้เปิดปอเนาะที่ บ้านบือคังดาซอ อ. ยะรัง จ. ปัตตานี ท่านมีบุตร 6 คนด้วยกันมีดังนี้ 1. วันอาอิชะฮ์ สามิซื่อ อิดริส หรือปะจูเยฮ์ ท่านมีบุตรสองคนคือ อับดุลกอดิร และอับดุลฮามิด 2. วันอามีนะฮ์ มีบุตรสามคนคือ อับดุลกอดิร อัศสะนะวีฮ์ , วันเศาะฟียะฮ์ และวันมัรยัม 3. วันเศาะฟียะฮ์ 4. วันอิสมาอีล หรือปะคออีลภรรยาชื่อวันอามีนะฮ์ มีบุตรหกคนดังนี้ วันอามีนะฮ์ , อุมมูกะละฮุม , วันมุหัมมัด ดาวูด , และอีกสามคน 5. วันยูสุฟ 6. วันอับรอฮิม หรือปะจูฮิม ภรรยาของท่านชื่อ วันอามีนะฮ์ มีบุตร สิบสองคนคือ โตะครูวันอับดุลกอดิร , โตะครูวันมุศฎาฟา , โตะครูบะฮาดุดดีน , โตะครูเศาะฟีฮุดดีน , โตะครูวันเศาะลาหุดดีน , โตะครูอิซซุดดีน , โตะครูฟะริฮุดดีน , หัจญะฮ์ วันเศาะลีหะฮ์ เป็นภรรยาของท่านโตะครูหัจญะฮ์มุหมัด นะกรีสัมบี ลัน ประเทศมาเลเซีย , และวันศอลิหะฮ์ เป็นภรรยาของท่านโตะครูหัจญะฮ์มุหมัด เจ้าของปอเนาะที่วาลอนือริง สัมภาษณ์มุหัมมัด แวมุสตอฟา(สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 19/ 7/ 2552)

แผนผังทายาทของท่าน ชัยคุ มุหัมมัด บิน อิสมาอีล ดาอุด อัลพะฎอนีย์

2.5.2 สถานที่กำเนิดและปีเกิด

ชัยคุ มุหัมมัด บิน อิสมาอีล ดาอุดเกิดที่เมืองปุลาดูยง ในรัฐตรังกานูประเทศมาเลเซีย ปีฮ. ศ. 1260 ตรงกับ ปีค.ศ. 1844 (Ahmad Fathi , 2001 : 80) เนื่องจากเกิดศึกสงครามใหญ่ในปี ค. ศ .1832 ตรงกับปีพุทธศักราช2375 ระหว่างประเทศพะฎอนีย์เคดาร์ กลันตัน และตรังกานูกับสยาม การสงครามได้ดำเนินไปจนถึงวันที่ 12 เมษายน 2375 ปีเดียวกัน กองกำลังผสมพะฎอนีย์เคดาร์ ตรังกานู และกลันตันประสบความสำเร็จต่อสยาม จากความพ่ายแพ้ของกองกำลังผสมปัตตานี เคดาร์ กลันตัน และตรังกานูทำให้ชาวเมืองปัตตานีบางส่วนถูกฆ่า และบางส่วนก็ถูกจับเป็น

เฉลยศึกสงคราม ชาวปัตตานีบางส่วนได้ลี้ภัยไปยัง เคदार กัณฑ์ ตรังกานู ดังเช่นครอบครัวของท่านชัคอุสมานีล บิดาของท่านชัค มุหัมมัด บิน อิสมาอิล ดาวูด ก็ได้ลี้ภัย ไปยังตรังกานู (อารีฟิน บินจิ , 2543 : 90 และ อัสมัน แดอาลี , 2547 : 51) จากการอพยพของชาวปัตตานีรวมทั้ง ชัคอุสมานีล บิดาของท่าน ชัค มุหัมมัด บิน อิสมาอิลไปอาศัยอยู่ที่ตรังกานู จนเป็นสาเหตุชัค มุหัมมัด บิน อิสมาอิล ดาวูด ถือกำเนิดที่เมืองปูเลาคุยง รัฐตรังกานู

สำหรับสถานที่กำเนิด มีนักประวัติศาสตร์เห็นพ้องกันว่าท่านเกิดที่ ปูเลาคุยงรังกานู ส่วนปีเกิดนักประวัติศาสตร์มีทัศนะที่แตกต่างกัน ท่านหัจญี มุหัมมัด เสาะฆิร บิน อับดุลลอฮ์ (Muhammad Sagir bin Abdullah) ซึ่งท่านเป็นนักวิชาการชาวมลายูเซีย มีความเห็นว่าท่านชัค มุหัมมัด บิน อิสมาอิล ดาวูดเกิดในปีค.ศ. 1829 หรือตรงกับปี ฮ. ศ .1245 ซึ่งเป็นความเห็นว่าท่านคิดว่าน่าจะถูกต้องที่สุดเพราะว่าท่านได้ค้นพบหลักฐานที่น่าเชื่อถือได้ที่ปัตตานี และปูเลาเรียซา ทัศนะที่สองซึ่งเป็นทัศนะของอุสตาส อิสมาอิล บิน เจะดาวูด (Ismail Bin CheDawud) มีความเห็นว่าท่านชัค มุหัมมัด บิน อิสมาอิล ดาวูดเกิดในปี ค.ศ. 1844 หรือฮ. ศ .1260 โดยที่ท่านได้สอบถามอุสตาสอิซฮาก บิน ดาวูด (เสียชีวิตในปีค.ศ. 1977) ซึ่งท่านเป็นหลานแท้ของท่านชัค มุหัมมัด บิน อิสมาอิล ดาวูด อัลพะฎอนีย์ ที่เกิดจากบุตรสาวของท่านคือ วันฟาฎิมะฮ์ (อัสมัน แดอาลี , 2547 : 52) แต่ผู้วิจัยมีความเห็นว่าท่านชัค มุหัมมัด บิน อิสมาอิล ดาวูด อัลพะฎอนีย์ ได้เกิดในปีค.ศ. 1844 เพราะว่าคุณชัค ดาวูด บินอับดุลลอฮ์ อัลพะฎอนีย์ ท่านได้นำชัค มุหัมมัด บิน อิสมาอิล ดาวูด กลับไปมังกะฮ์พร้อมกับท่าน ในปีค. ศ . 1845 ซึ่งขณะนั้นชัค มุหัมมัด บิน อิสมาอิล ดาวูด มีอายุประมาณ หนึ่งขวบกว่า ๆ ดังนั้นเมื่อปีค.ศ. 1845 ท่านชัคมุหัมมัด บินอิสมาอิล ดาวูด อัลพะฎอนีย์ มีอายุ 1 ขวบ จึงกล่าวได้ว่าปีค.ศ.1844 เป็นปีที่ถือกำเนิดของท่านชัคมุหัมมัด บินอิสมาอิล ดาวูด อัลพะฎอนีย์ สอดคล้องกับท่าน อิสมาอิล บินเจะดาวูด ท่านได้กล่าวในหนังสือ “Tokoh – Tokoh Ulama Semenanjung Melayu” ว่าชัคดาวูด บินอับดุลลอฮ์ อัลพะฎอนีย์ กลับจากมังกะฮ์ ประเทศซาอุดีอาราเบีย เมื่อปีค. ศ . 1845 และท่านได้นำชัค มุหัมมัด บิน อิสมาอิล ดาวูดกลับมังกะฮ์พร้อมกับท่านด้วย ซึ่งขณะนั้นชัค มุหัมมัด บิน อิสมาอิล ดาวูดอยู่ในวัยประมาณ หนึ่งขวบกว่า ๆ (Ismail bin Che Dawud , 1992 : 133)

2.5.3ครอบครัว

ชัค มุหัมมัด บิน อิสมาอิล ดาวูดมีพี่น้องร่วมแต่บิดาทั้งหมด 4 คนด้วยกัน คือ

- 1 . นีวันฮีตัม¹⁹
- 2 . นีวันอะอิชะฮุ²⁰
- 3 . นีวันมัรยัม²¹
- 4 . วันอิซา²²

ตลอดระยะเวลาที่ท่านซัยคุ มุหัมมัด บิน อิสมาอิล ดาเวด มีชีวิตนั้นท่านได้สมรส 4 ครั้งด้วยกัน บรรดาภริยาและบุตรของท่าน (Ismail bin Che Dawud , 1992 : 143 – 144) มีดังนี้

1 . ครั้งแรกท่านได้แต่งงานกับวันเคาะดีญะฮุ บินติ ซัยคุ อลี บิน อิสฮาก อัลพะฎอนีย์ ภรรยาคนนี้ได้เสียชีวิตก่อนท่านซัยคุ มุหัมมัด บิน อิสมาอิล ดาเวด และทั้งสองไม่ได้มีบุตรด้วยกัน

2 . ครั้งที่สอง ท่านได้แต่งงานกับนางซารีฟะฮุ อามีเนาะฮุ บินติ ซัยยิด ฟีรรอญญ์ นางเป็นชาวอาหรับอียิปต์ และทั้งสองมีบุตรด้วยกัน ทั้งหมด 7 คน

- 1 . ซัยคุ อับดุลลอฮุ บิน มุหัมมัด บิน อิสมาอิล
- 2 . ซัยคุ มุหัมมัด นูร บิน มุหัมมัด บิน อิสมาอิล
- 3 . ซัยคุ มุหัมมัด อามีน บิน มุหัมมัด บิน อิสมาอิล
- 4 . วันฟาฎิมะฮุ บินติ มุหัมมัด บิน อิสมาอิล
- 5 . วันกัลซูม บินติ มุหัมมัด บิน อิสมาอิล
- 6 . วันเคาะดีญะฮุ บินติ มุหัมมัด บิน อิสมาอิล
- 7 . ซัยคุ ดาเวด บิน มุหัมมัด บิน อิสมาอิล

3 . ครั้งที่สามท่านซัยคุ มุหัมมัด บิน อิสมาอิล ดาเวด อัลพะฎอนีย์ ได้แต่งงาน กับหญิงชาวฟาฎอนีย์ แต่ไม่ทราบชื่อและไม่มีบุตรด้วยกัน .

4 . ครั้งที่สี่ท่านซัยคุ มุหัมมัด บิน อิสมาอิล ดาเวด อัลฟาฎอนีย์ ได้แต่งงาน กับนิมะฮุ บินติ นิมัน และทั้งสองได้มีบุตรด้วยกัน 1 คน คือ . มุหัมมัดรอซิด หรืออนิมัตรอซิด บินมุหัมมัด บิน อิสมาอิล ดาเวด อัลพะฎอนีย์ (Ahmad Fathi , 2001 : 87)

¹⁹ ไม่พบประวัติของท่าน

²⁰ ท่านคือภรรยาของวันอิคริส และเป็นบิดา มารดาของ หะยีวันดาเวดซึ่งเป็นสามีของวันพะฎิมะฮุ บิน มุหัมมัด บิน อิสมาอิล อัลดาวูดีย์ อัลพะฎอนีย์ (Ahmad Fathi , 2001 : 79)

²¹ ท่านคือภรรยาของวันอับดุลลอฮุ และต่อมาเป็นบิดามารดาของสิดี สะอูดะฮ์ ซึ่งเป็นภรรยาของ ท่านซัยคุ วันอัมมัด อัลพะฎอนีย์ (Ahmad Fathi , 2001 : 80)

²² ไม่พบประวัติของท่าน

2.5.4ชีวิตในวัยเยาว์

หลังจากที่ซัยคุดาอุด บินอับดุลลอฮ์ อัลพะฎอนีย์ กลับจากมักกะฮ์ ประเทศซาอุดีอาระเบีย เพื่อกลับเยี่ยม พะฎอนีย์ ต่อมาเมื่อปีค. ศ. 1845 ท่านได้นำซัยคุ มุหัมมัด บิน อิสมาอิล ดาอุดกลับไปมักกะฮ์พร้อมกับท่านด้วย ซึ่งขณะนั้นซัยคุ มุหัมมัด บิน อิสมาอิล ดาอุดอยู่ในวัยประมาณ หนึ่งขวบกว่า ๆ ซัยคุ มุหัมมัด บิน อิสมาอิล ดาอุด ได้เริ่มต้นชีวิตในวัยเยาว์ของท่าน ณ นครมักกะฮ์ ภายใต้การเลี้ยงดูของ ซัยคุ ดาอุด อัลพะฎอนีย์ และจนกระทั่งในปีค. ศ. 1847 ท่านซัยคุ ดาอุดเสียชีวิต ซัยคุ มุหัมมัด บิน อิสมาอิล ดาอุดก็ได้รับการเลี้ยงดูจากท่าน ซัยคุ อับดุลกอดีร์ บิน อับดุลลอฮ์ซึ่งเป็นพี่ชายของท่านซัยคุ ดาอุด บิน อับดุลลอฮ์ อัลพะฎอนีย์ (Ismail bin Che Dawud , 1992 : 133)

2.5.5 การศึกษา

ซัยคุ มุหัมมัด บิน อิสมาอิล ดาอุด อัลพะฎอนีย์ เริ่มต้นการศึกษาในระยะแรกด้วยการศึกษากับท่านซัยคุ อับดุลกอดีร์ บิน อับดุลลอฮ์ อัลพะฎอนีย์ หลังจากนั้นท่านก็ได้ศึกษากับซัยคุหัสnulลอฮ์ อัลพะฎอนีย์ ซัยคุ อับดุลกอดีร์ บิน อับดุลเราะห์มาน อัลพะฎอนีย์ และอาจารย์ท่านอื่น ๆ อีกหลายท่าน ท่านซัยคุ มุหัมมัด บิน อิสมาอิล ได้รับการเรียนรู้หลายแขนงวิชาด้วยกัน เช่น ฟิสิกส์ อุตุนิยมวิทยา เตาหีด ตัฟซีร์ และวิชาอื่น ๆ เป็นต้น จากการมุ่งมั่นศึกษาหาความรู้ จนท่านซัยคุ มุหัมมัด บินอิสมาอิล ดาอุด อัลพะฎอนีย์ กลายเป็นอาลิม²³ที่โด่งดังในพะฎอนีย์ในเวลาต่อมา (Ahmad Fathi , 2001 : 80)

2.5.6 คณาจารย์และสานุศิษย์

บรรดาคณาจารย์ของท่านซัยคุ มุหัมมัด บิน อิสมาอิล ดาอุด อัลพะฎอนีย์ที่ปรากฏในตำราชีวประวัติของท่านนั้นมีดังนี้(Ahmad Fathi , 2001 : 80)

- 1 . ซัยคุ อับดุลกอดีร์ บิน อับดุลลอฮ์ อัลพะฎอนีย์
- 2 . ซัยคุ หัสnulลอฮ์ อัลพะฎอนีย์
- 3 . ซัยคุ อับดุลกอดีร์ บิน อับดุลเราะห์มาน อัลพะฎอนีย์

²³ อาลิม มาจากภาษาอาหรับว่า (عالم) แปลว่า ผู้มีความรู้

นอกจากนี้ท่านซัยคุ มุหัมมัด บิน อิสมาอิล ดาเวด อัลพะฎอนีย์ยังได้ศึกษากับอุละมาอ์ที่เป็นชาวอาหรับอีกด้วยแต่มิได้ปรากฏชื่อของอาจารย์ชาวอาหรับเหล่านั้นในหนังสือชีวประวัติของท่าน

ส่วนสานุศิษย์ของท่านนั้นมีหลายคน เนื่องจากว่าท่านเป็นอุละมาอ์ที่มีชื่อเสียงและเต็มเปี่ยมด้วยความรู้มากมาย จึงมีชาวพะฎอนีย์ มาเลเซีย อินโดนีเซีย ตลอดจนชาวเอเชียที่เดินทางไปซาอุดีอาระเบียในช่วงศตวรรษที่ 19 บุคคลเหล่านี้จะศึกษาเล่าเรียนกับท่าน แต่บรรดาสานุศิษย์ ที่มีความใกล้ชิดกับท่านนั้นมีดังนี้ (Ismail bin Che Dawud 1992 : 134 , อัสมัน เตออาลี , 2547 : 58)

- 1 . หัจญี อับดุลเราะห์มาน บิน หะยีซามาน ท่านเป็นชาวกลันตัน มาเลเซีย
- 2 . หัจญี อุมร์ บิน อิสมาอิล ชาวโกตาบารู กลันตัน
- 3 . หัจญี เปาะจิฆูซอ บิน อับดุล เราะห์มาน ชาวโกตาบารู กลันตัน
- 4 . หัจญี มุหัมมัด ยูสุฟ บิน อหมัด หรือ โตะกือนาลี ชาวโกตาบารู กลันตัน
- 5 . หัจญีอิสมาอิล บิน หัจญี อับดุลหะมิด หรือ โตะกือมูนิง ชาวมาจิง กลันตัน
- 6 . หัจญี มุหัมมัดสะอีด บิน มุหัมมัด หรือ โตะญือลุดง ชาวโกตาบารู กลันตัน
- 7 . หัจญี วัน อับดุลลอฮฺ บินวัน อิสมาอิล ชาวคุมบัต กลันตัน
- 8 . หัจญีเจอะอุมร์ บิน เจะมามัด ชาวจะบังคิมอบาตูร์ กลันตัน
- 9 . หัจญี อะวังฆะอะฮฺ ชาวปาซีมัส กลันตัน
- 10 . หัจญี มุหัมมัด ยาซีน กือเคาะห์ ชาวกะลีมันตัน อินโดนีเซีย
- 11 . หัจญีอะหฺมัด บิน มุหัมมัด ซิน อัลพะฎอนีย์
- 12 . สุลฎอนซัยนัลอบีดีน ที่ 3 บิน สุลฎอน อะหฺมัด ที่ 2 ชาวตรังกานู
- 13 . ลงยูสุฟ บิน สุลฎอน อะหฺมัด หรือ ตังกูบือซัร อินดรา ชาว กลันตัน
- 14 . หัจญี มุหัมมัด บิน หัจญี มุหัมมัด สะอีด ชาว กลันตัน
- 15 . ตังกูเจอะอับดุลลอฮฺ บิน สุลฎอน อหมัดชาว กลันตัน
- 16 . หัจญี อับดุลลอฮฺ บิน ชัมซุดดีน หรือ โตะเปอรอลิส ชาว กลันตัน

2.5.7 ผลงานทางวิชาการ

อุละมาอ์ปัตตานีในอดีตที่มีชื่อเสียงและโด่งดังที่ถูกบันทึกไว้ในหนังสือเกี่ยวกับชีวประวัติอุละมาอ์พะฎอนีย์ มีอยู่ 7 ท่าน และหนึ่งในนั้นคือ ท่านซัยคุมุหัมมัด บิน อิสมาอิล ดาเวด อัลพะฎอนีย์ ท่านเป็นอุละมาอ์ที่รู้จักกันในพะฎอนีย์โดยเฉพาะช่วงที่ท่านอาศัยอยู่ที่มักกะฮฺ

ประเทศซาอุดีอาระเบีย ได้มีผู้คนจากหลากหลายประเทศ เช่น ฆะฎอนีย์ มาเลเซีย อินโดนีเซียและอื่น ๆ ได้เดินทางมาศึกษากับท่าน บรรดาสาธุศิษย์เหล่านี้ได้ศึกษา และได้รับการถ่ายทอดวิชาการต่าง ๆ จากท่านปรมาจารย์ท่านนี้ จนกลายเป็นอุละมาอ์ในเวลาต่อมาอีกด้วย นอกเหนือจากที่ท่านเป็นอุละมาอ์ที่ถ่ายทอดความรู้โดยการบรรยายแล้ว ท่านได้สละเวลาของท่านเพื่อเขียนหนังสืออีกด้วย หนังสือที่ท่านได้เขียนนั้นมีมากพอสมควรอาจจะไม่เท่ากับท่านซัยคุดาูด บิน อับดุลลอฮ์ อัลฟาฎอนีย์ และซัยคุ มุหัมมัดเซน อัลฆะฎอนีย์ แต่ท่านก็จัดเป็นอุละมาอ์ที่จัดอยู่ในอันดับต้น ๆ จากบรรดาอุละมาอ์ฆะฎอนีย์ในอดีต เช่น อุศูลุดดีน ฟิกฮฺหรือกฎหมายอิสลาม ประวัติศาสตร์และวิชาฟาลัก (ดาราศาสตร์) ผลงานการประพันธ์ของท่านที่ปรากฏในหนังสือ อุละมาอ์ ฆะฎอนีย์ มีดังต่อไปนี้ (Muhammad Saqir bin Abdullah , 1990 : 77-78)

- 1 . อัลเกาะกะบุ อัลคุรริยฺ ฟิ อันนุริ อัลมุหัมมะดียฺ
()
- 2 . มัฎละฮฺ อัลบัครอยน์ วามัจญุมะฮฺ อัลบะหฺร์อยน์
()
- 3 . อัลบัสฎะฮฺ อัลมัรฎียะฮฺ ฟิ อัลพะวาอิดี อัลอุครอวียะฮฺ
()
- 4 . อัลคุรลบะสิม ฟิ อัศฮาบิลกะฮฺฟี วัลรอกีม
()
- 5 . อัลฟิรเกาะดัยนฺ วะญะฮฺวาอิธ อัลอิกดัยนฺ
()
- 6 . วุซาฮฺ อัลอัฟรอฮฺ วะ อิสบาฮฺ อัลฟาลาฮฺ
()
- 7 . สะวาฎิอฺ อัลบັรกี
()
- 8 . อัคคุร อัลมัสนูน วัลญะฮฺวะฮฺ อัลมักนูน
()
- 9 . อัลบะหฺรุ อัลวาฟีย์ วันนะฮฺรุ อัศศอฟีย์
()
- 10 . หนังสือเกี่ยวกับการจีฮาด (การฟิตวา) กับการฟื้นฟูที่ดินที่ไม่มีเจ้าของ
(Fatwa Tentang Menyuburkan Bumi)

2.5.8 มัชฮับฟิกฮฺของชัยคุ มุหัมมัด บิน อิสมาอีล ดาหวุด อัลฟะฎอนีย์

สำหรับการสังกัดมัชฮับนั้นท่านชัยคุ มุหัมมัด บิน อิสมาอีล ดาหวุด อัลฟะฎอนีย์ ได้สังกัด มัชฮับ ฮาฟีอีฮ์ ซึ่งมีหลักฐานที่ชี้ถึงในความหมายดังกล่าวเช่นท่านได้กล่าวในหนังสือของท่านหลาย ๆ เล่มด้วยกัน และหนึ่งในนั้นหนังสือ มัฎละอู อัลบัจรอนีย์ ท่านได้กล่าวไว้ในหน้า 139 ว่า “ และอุละมาอ์มัชฮับของเราส่วนใหญ่ ” ท่านหมายถึงมัชฮับ ฮาฟีอีฮ์นั่นเอง ท่านยอมรับด้วยความชัดเจนว่าท่านสังกัดมัชฮับ ฮาฟีอีฮ์

2.5.9 บทบาทด้านเผยแผ่อิสลาม

ท่านชัยคุ มุหัมมัด บิน อิสมาอีล ดาหวุด อัลฟะฎอนีย์ ท่านเป็นอุละมาอ์ฟะฎอนีย์ ที่มีชื่อเสียงคนหนึ่ง ชื่อของท่านเป็นที่รู้จักกันในหลาย ๆ ประเทศ เช่นมาเลเซีย อินโดนีเซีย กัมพูชา เป็นต้น ตลอดจนประเทศอาหรับ ทั้งนี้หลาย ๆ บทบาทของท่านได้ปรากฏอย่างชัดเจนในสังคมยุคนั้น โดยเฉพาะกิจกรรมทางการสอนและการแต่งตำราต่าง ๆ ท่านมีบทบาทพอสมควรในการเผยแผ่อิสลามซึ่งจะได้กล่าวถึงโดยสังเขปดังต่อไปนี้ (Ismail bin Che Dawud , 1992 : 133)คือ .

1 . ท่านเป็นอุละมาอ์ที่มีบทบาทพอสมควรในการเผยแผ่ศาสนาอิสลาม ท่านชัยคุ มุหัมมัด บิน อิสมาอีล ดาหวุด อัลฟะฎอนีย์ ได้ใช้วิธีการบรรยายในการถ่ายทอดความรู้กับบรรดาสานุศิษย์ และผู้ที่ศึกษากับท่าน ส่วนการจัดตารางการสอนนั้นท่านชัยคุมุหัมมัด บิน อิสมาอีล ดาหวุด อัลฟะฎอนีย์ ท่านจะทำการสอนหนังสือที่บ้านของท่านเอง ซึ่งจะเริ่มจากที่ท่านรับประทานอาหารเช้า ท่านจะสอนจนถึงเวลาละหมาดซุฮร์ หลังจากละหมาดซุฮร์เสร็จแล้วท่านก็จะพักผ่อนและนอนหลับเล็กน้อย จนถึงเวลาละหมาดอัศร์ สำหรับวิชาการที่ท่านได้สอนนั้นมีหลายวิชาด้วยกัน เช่น วิชาเตาหีด²⁴ ฟิกฮฺ บาลาฆะฮฺ²⁵ เป็นต้น นอกจากนี้ที่ท่านได้เผยแผ่ด้วยการบรรยายแล้วท่านยังได้เปิดโอกาสให้กับผู้มาศึกษาได้ซักถามปัญหาต่าง ๆ เกี่ยวกับศาสนาท่านก็จะวินิจฉัย และให้คำตอบหรือให้คำชี้ขาด

2 . นอกเหนือจากการสอนแล้วท่านได้ใช้เวลากับการแต่งหนังสือและแปล ท่านเริ่มใช้เวลาในการแต่งหนังสือก่อนละหมาดซุฮร์เล็กน้อยแล้วท่านหยุดพักเพื่อเตรียมตัวจะทำการ

²⁴ วิชาเอกภาพ คือความรู้เกี่ยวกับการศรัทธาต่ออัลลอฮ์

²⁵ วิชาที่ศึกษาเกี่ยวกับสำนวนโวหารภาษาอาหรับ

ละหมาดอัศรี หลังจากนั้นท่านมาเขียนต่อหลังละหมาดอัศรจนถึงเข้าเวลาละหมาดมัฆริบ และหลังจากนั้นท่านจะพุดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในเรื่องศาสนากับบรรดาศิษย์เอกของท่านหลังจากนั้นท่านได้ทำการละหมาดอิซาอู และก่อนที่ท่านจะเข้านอนท่านมีการตรวจสอบงานเขียนของท่านอีกครั้ง

2.4.10 บทบาทด้านสังคม

1. ท่านซัยคุ มุหัมมัด บินอิสมาอิล ดาอูด อัลฟะฎอนีย์มีบทบาทมากในการพัฒนาสังคมมุสลิมที่ให้มีทิศทางเดียวกันและตระหนักถึงความรับผิดชอบต่อหน้าที่ต่าง ๆ ในฐานะอูละมาอ์ปัตตานี ท่านซัยคุ มุหัมมัด บินอิสมาอิล ดาอูด ร่วมกับท่านซัยคุ อะหฺมัด บิน มุหัมมัดเซน อัลฟะ ฎอนีย์ โดยมีแนวคิดรวบรวมบรรดาอูละมาอ์และได้มีการตั้งสมาคมปราชญ์ปัตตานีในนครมักกะฮ์ในปีค.ศ. 1884 เพื่อเป็นศูนย์กลางในการบริการด้านวิชาการและเผยแผ่ความรู้อิสลามให้แก่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สมาคมแห่งนี้จะเป็นที่รู้จักกันในนามสองชื่อด้วยกัน คือสมาคมซัยคุนิมัต กือจิ อัลฟะฎอนีย์ (Jamaah Sheikh Nikmat Kecik al- Fatoni) สองคือสมาคมปราชญ์ปัตตานี (Kumpulan al- Fatoniah) สมาคมแห่งนี้ได้รับการตอบรับจากรัฐบาลเป็นอย่างดีซึ่งทางรัฐบาลชาอูดีอาราเบียได้ส่งตัวแทนของรัฐบาลในยุคนั้นเพื่อร่วมประชุมในการคัดเลือกบุคคลที่จะเป็นนายกสมาคม ในที่ประชุมมีมติเลือกท่านซัยคุ อะหฺมัด บิน มุหัมมัดเซน อัลฟะฎอนีย์เป็นนายกสมาคมแห่งนี้ในยุคนั้น และยังเป็นบรรณาธิการในการตีพิมพ์ตำราหรือหนังสือต่าง ๆ เช่นหนังสือเล่มแรกที่มีการตรวจทานคือหนังสือ “ ฮิดายะตุ อัสสลากีน ” () ซึ่งเป็นงานเขียนของท่านซัยคุ अब্দุศเศาะมัด²⁶ อัลฟะลิหมบานีย์ (อัสมาน แดอาลี , 2547 : 56) การตั้งสมาคมแห่งนี้มีวัตถุประสงค์คือ หนึ่ง การตรวจทาน แก้ไข และจัดตีพิมพ์ตำราหรือหนังสือที่แต่งโดยปราชญ์ปัตตานีทั้งที่เขียนขึ้นที่เป็นภาษาอาหรับหรือภาษามลายู วัตถุประสงค์ที่สอง คือ เป็นศูนย์กลางในการเผยแผ่ความรู้ต่าง ๆ ของอิสลามซึ่งเผยแผ่โดยบรรดาอุกษิษย์ของท่านซัยคุ อะหฺมัด บิน มุหัมมัดเซนและมุหัมมัด บินอิสมาอิล ดาอูด อัลฟะฎอนีย์นั่นเอง (Muhammad Saqir bin Abdullah , 1992 : 40)

2 . ท่านเปิดรับบริการบริการสังคมโดยการตั้งตัวเองเป็นผู้นำในการประกอบพิธีฮัจญ์หรือซัยคุฮัจญ์ ซึ่งก็เป็นอีกบทบาทหนึ่งที่ช่วยเหลือสังคมมุสลิม ของท่านซัยคุ มุหัมมัด บินอิสมาอิล ดาอูด อัลฟะฎอนีย์ที่สืบทอดจากท่านซัยคุ ดาอูด บิน अब্দุลลอฮ์ อัลฟะฎอนีย์ เป็นการให้บริการด้าน

²⁶ ท่านเป็นอูละมาอ์ชาวปาติมบัง ประเทศอินโดนีเซีย ท่านเกิดเมื่อปี ฮ.ศ. 1116 ตรงกับปี ค.ศ. 1704 บิดาของท่านตั้งเดิมมาจากเขมร มารดาของท่านเป็นชาวอินโดนีเซีย ท่านเสียชีวิตเมื่อปี ฮ.ศ. 1244 ตรงกับปี ค.ศ. 1828

ความรู้ และวิธีการการปฏิบัติตัวในการประกอบพิธีฮัจญ์ของแต่ละปี ณ นครมักกะฮ์ ประเทศซาอุดีอาระเบีย จากการศึกษาเสี้ยวเวลาของท่านในการให้ความรู้ต่าง ๆ เกี่ยวกับการประกอบพิธีฮัจญ์ต่อบรรดาสุญญาต ทำให้ชื่อเสียงของท่านเป็นที่รู้จักกันในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคนั้น เมื่อท่านซัยคุ มุหัมมัด บินอิสมาอิล ดาวูด อัลฟาฏอนีย์เข้าสู่วัยชรา ท่านได้มอบหมายให้กับบุตรคนโตของท่านชื่อซัยคุอับดุลลอฮ์และบุตรอื่น ๆ เพื่อมาทำหน้าที่แทนท่านในนครมักกะฮ์ต่อไป แต่สำหรับในนครเมดินานี้ท่านได้มอบหมายให้แก่บุตรเขยของท่านคือท่านซัยคุ ดาวูด บิน อิดริส(Ismail bin Che Dawud , 1992 : 143) งานบริการสังคมของท่านซัยคุ มุหัมมัด บินอิสมาอิล ดาวูด อัลฟาฏอนีย์ขึ้นนี้เป็นที่รู้จักกันทั่วไปจนปี ค. ศ. 1913 ท่านให้บริการและให้การต้อนรับขณะของสุดตอนชัยนุลอบีดิน ที่ 3 จากตรงกานูในการประกอบพิธีฮัจญ์ (Ahmad Fathi , 2001 : 86)

2.5.10 เสียชีวิต

ซัยคุ มุหัมมัด บินอิสมาอิล ดาวูด อัลฟาฏอนีย์ ส่วนใหญ่จะอาศัยอยู่ในนครมักกะฮ์ประเทศซาอุดีอาระเบีย จนกระทั่งในปีค.ศ. 1909 ท่านได้มีโอกาสกลับบ้านเกิดของท่านเพื่อมาเยี่ยมญาติที่ รัฐกลันตัน ประเทศมาเลเซีย และท่านได้แต่งงานกับนิมะฮ์ บินดิ นิมัน ซึ่งเป็นบุคคลในเครือญาติของสุลต่านรัฐกลันตัน ต่อมาในปี ค.ศ. 1911 ท่านกลับมาที่ ญามู หรืออำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานีจนกระทั่งในปี ค. ศ .1912 ท่านเดินทางไปกรุงเทพและเดินทางกลับยังนครมักกะฮ์อีกครั้งหนึ่ง ในช่วงปลายปี ค.ศ. 1913 ซัยคุ มุหัมมัด บินอิสมาอิล ดาวูด อัลฟาฏอนีย์เริ่มมีอาการของโรคความดันโลหิตสูง จนเป็นเหตุให้ท่านเสียชีวิตในเวลาต่อมาซึ่งตรงกับวันเสาร์ ที่ 20 เราะบิอุ อับชานี ปี ฮ. ศ .1333 ตรงกับปีค.ศ. 1915 ท่านมีอายุ 71 ปี ศพของท่านถูกฝังไว้ที่สุสานมะอละอ์ในนครมักกะฮ์ ประเทศซาอุดีอาระเบีย (Ismail bin Che Dawud , 1992 : 145)